

Pad Habsburške Monarhije

A. Politička struktura Austro-Ugarske prije Prvog svjetskog rata

1. *Austrijska „Staatsidee“* [državna ideja, op. prev.]. Tijekom Prvog svjetskog rata, branitelji ideje postojanja Austro-Ugarske, uobičajeno su se pozivali na „ideju austrijske države“ (*die österreichische Staatsidee*). Točno značenje tog termina nikada nije objašnjeno: zagovaratelji ove ideje nisu imali potrebu objasniti njeno značenje, dok austrijska država, na koju se referiralo kao istovjetnu habsburškim posjedima, nije postojala osim u sjećanjima o prošlosti i nadi za budućnost. Habsburška Monarhija sastojala se od dvije odvojene, suverene države, Austrije i Ugarske, te Bosne i Hercegovine koja je bila zajednički posjed. Od 1867. godine sve što je ostalo od amorfne mase habsburških zemalja bila je Austrija, „domovina“ dinastije; nakon što su se nacionalne države pojavile u Njemačkoj, Italiji, a u određenim aspektima i u Ugarskoj; tijekom gotovo pedeset godina (do 1916.) ovaj ostatak, koji je proporcionalno svojoj veličini imao veće granice i manje konzistentnosti od bilo koje druge države u Europi, službeno se bezlično nazivao „Kraljevine i zemlje zastupane u Carevinskom vijeću“. Ime Austrija, kojim se trenutno nazivaju te zemlje, držano je u rezervi s nadom da bi se jednog dana ponovno moglo nadjenuti svim habsburškim posjedima. Habsburgovci su 1867. smatrali da je Austrija tek jedna od faza u povijesti razvitka njihove dinastičke moći, njihove *Hausmacht*; za njih u njoj ništa nije bilo konačno, ustvari oni su odbacivali u potpunosti konačnost – za njih je svaka grana koja bi dolutala do njihovih obala bila obećavajući zametak iz kojega bi mogla izrasti još jedna kruna. Budući da su izgubili svoje zapadne posjede i da su njihovi stari snovi o dominaciji u Njemačkoj i Italiji umrli, njihov se pogled usmjerava na istok. Od Galicije do Dalmacije, austrijski teritorij obuhvaćao je velike dijelove Mađarske te se širio prema Poljskoj, Ukrajini, Rumunjskoj i Srbiji. Sve te zemlje našle su svoje mjesto u ratnim snovima i spletkama habsburške dinastije. Habsburška dinastija bila je dinastija koja nikada nije povezivala svoju sudbinu sa sudbinom pojedine nacije; imali su glavni grad i teritorijalnu bazu, ali ne i nacionalnost; stvarali su teritorijalno koherentan teritorij, ali bez nacionalnih ideja. Njihovi instinkti bili su čisto posjednički, jedino značenje austrijske države za njih bilo je to da su oni njezini vlasnici; a za vanjski svijet, to da ona postoji. Za one rijetke, većinom zbog privatnih interesa zainteresirane predstavnike ideje austrijske države, njezino kontinuirano postojanje bilo je cilj sam po sebi; i to je bila srž navodne austrijske *Staatsidee*. Ali ta krhka baza nikako nije bila to što je održavalo daljnje postojanje Austro-Ugarske.
2. *Partnerstvo Nijemaca, Mađara i Poljaka*. Bilo je više smisla u ostatku habsburških posjeda nego što se činilo na prvi pogled i više nego što je habsburška ideja prepoznavala; istovremeno bilo je i manje pravde za podčinjene nacionalnosti nego što je dinastija mogla priznati. Iako se sastojala od više od osam manjih dijelova te čak jedanaest nacionalnosti, svaki teritorij Habsburške Monarhije bio je predmet povijesnih imperijalističkih zahtjeva triju nacionalnosti – Mađari su zahtijevali Zemlje krune sv. Stjepana, Nijemci Zapadnu Austriju¹, a Poljaci Galiciju. Svaka pretenzija bila je uporno ponavljana iako, osim ako se statistika nije krivotvorila ili ako se Židovi nisu ubrajali, nijedna od tih triju nacionalnosti nije predstavljala većinu na teritorijima

koje su zahtijevali. Kad bi im se vlast prepustila, glavne nacije bi bile spremne braniti svaki pedalj Monarhije protiv nacionalnih prohtjeva njihovih susjeda – iste rase kao i podčinjeni narodi – Južni Tirol i Trst od Italije, Ilirske provincije od Srbije, istočnu Galiciju od Rusije, Transilvaniju od Rumunjske; dok bi podčinjene nacionalnosti, ako bi im se dopustila samouprava, prirodno počele razmišljati o nacionalnom ujedinjenju. Nijemci i Poljaci u Austriji i Mađari u Ugarskoj, zbog vlastita interesa, a ne zbog privrženosti dinastiji, su stoga postali „elementi očuvanja države“ (*die staatsershaltenden Elemente*).

Habsburgovci su morali, zbog razloga povezanih s unutarnjom i vanjskom politikom, svoju vlast bazirati na supremaciji Mađara u Ugarskoj, i Nijemaca i Poljaka u Austriji. Takav princip imao je korijene u povijesti i bio je oprečan nacionalnom principu – kao i sama Habsburška Monarhija. Oslanjao se na prošlo carstvo i na posljedičnu socijalnu superiornost određenih skupina, pa je kao takav bio konzervativan, jednako kao i Monarhija koja je živjela preživljavajući. U Ugarskoj su viša klasa bili Mađari, u Galiciji Poljaci, a u Zapadnoj Austriji, čak i 1914., Nijemci. Izbor o nacionalnoj pripadnosti je dakle predstavljao i odluku o klasnoj pripadnosti – srednjovjekovna, klerikalna dinastija ne predvodi socijalne reforme niti nameće vlast seljaka nad zemljoposjednicima. Na kraju, samo je njemačko-mađarska kombinacija mogla pribaviti Habsburgovcima prikladne vanjske saveznike kako bi se očuvali posjedi protiv koalicija susjednih država, od kojih je svaka vidjela dio vlastitog nacionalnog teritorija uključenog u njihovu Monarhiju. Nijemci u Austriji bili su dovoljno jaki da prožmu cijelu državu te su stoga prihvatili dominaciju u zamjenu za kompletno nacionalno ujedinjenje; samo je Njemačka bila dovoljno jaka da očuva Austro-Ugarsku i dovoljno zainteresirana za nju da to isto i učini; također, Njemačka nije imala konfliktnih interesa s Austro-Ugarskom na Jadranu i Balkanu, teritorijima koji su postali glavna zona habsburških ambicija. Iz toga je izraslo njemačko-austrijsko savezništvo. Logičan rezultat utjecaja tog savezništva na unutarnje poslove Habsburške Monarhije bila je potvrda dominacije Mađara u Ugarskoj i Nijemaca (s njihovim neizostavnim suradnicima, Poljacima) u Austriji. Nitko nije izabrao vlastite partnere te nikakva duboka simpatija nije povezivala Poljake ili Mađare s Nijemcima – ustvari, kad je bilo potrebno, izražavali su jaku nesklonost jedni prema drugima – i samo je mali broj državnika, poput Bismarcka, Gyule Andrásyja starijeg i Istvána Tisze, razumio i prihvaćao sve implikacije uspostavljenog sustava. On je bio nametnut ugovornim strankama od strane inherentnih potreba političke situacije i logike događaja. Njegovu zamršenost ljudski um nije mogao izmisliti niti ga je ljudska vještina mogla preurediti; njegova je inherentna snaga bila toliko velika da je preživio do samoga kraja, do listopada 1918. godine.

Kada 1848. godine nacionalni i ustavni pokreti nižeg plemstva i građanstva pronalaze izraz u pobuni protiv nenacionalnog, vlasničkog karaktera Monarhije, dinastija priziva pomoć podčinjenih naroda, Čehoslovaka, Jugoslavena, Rutena² i Rumunja protiv njihovih vladara, Nijemaca, Mađara i Poljaka. Nakon toga, 1867. godine Habsburgovci predaju svoje bivše saveznike svojim nedavnim neprijateljima. Pomireni sa svojim najjačim i najmoćnijim podanicima, oni predlažu nastavak borbe protiv nasljednog neprijatelja, Prusije. Mađarsko-njemački veto, međutim, spriječio ih je u tom naumu 1870. godine, dok se 1879. godine stvara njemačko-prusko savezništvo. Ideje o odvajanju od Njemačke i o provođenju reformi unutar Habsburške Monarhije, koje su se ponovno pojavile u kasnijim fazama Prvog svjetskog rata pod prijetnjom poraza, nisu bile realistične te ti posljednji pokušaji, iz listopada 1918., ne sličie akciji baziranoj na političkom sustavu više nego što nasumično mlataranje rukama sličie plivanju. Politički razvoj događaja u Austro-Ugarskoj poštivao je njezine unutarnje strukture; bilo je iluzorno očekivati od dinastičke moći da ih oblikuje – u

stvarnosti ti su događaji bili predodređeni kao i kretanje zvijezda i podčinjeni željeznim zakonima.

Habsburgovci i njihovi centristički prijatelji nisu imali dovoljno moći da odbiju zahtjeve Nijemaca, Mađara i Poljaka; a što se ticalo Austrije, u njihovoj moći i interesu bilo je spriječiti potpuno utvrđivanje sustava. Njegov potpuni logični razvitak ostavio bi Habsburgovce bez autoriteta, bez „domovine“, sa sve manjom bazom za dinastičke spletke, s vrlo malim djelokrugom za neovisnu vanjsku politiku, potpuno vezane za tri dominantne nacionalnosti. Habsburgovci bi postali slabi suvereni sve moćnijih podanika, stvarnih vlasnika njihovih posjeda; ukratko, Habsburgovci bi bili reducirani na poziciju ustavnih monarha u tri države, svakoj baziranoj na umjetno osiguranoj vlasti dominantne manjine. U suprotstavljanju potpunoj uspostavi sustava, čiji su se principi morali prihvatiti kako bi Habsburška Monarhija ostala cijela, interesi dinastije podudarili su se s interesima potlačenih nacionalnosti. S dozom opreznosti, i što se ticalo Ugarske na čisto platonski način, Habsburgovci su simpatizirali s nacionalnim pravima potlačenih naroda koje su oni sami, za svoje dinastičke interese, predali na upravu dominantnim narodima. Upravo je to bila ta neobična jedinstvenost habsburškog sistema, jedino konkretno značenje takozvane austrijske *Staatsidee*.

3. *Ugarski sustav*. Ugarska se 1867. godine ponovno kristalizira kao mađarska imperijalistička domena koja je po Nagodbi bila kompletno odvojena od ostatka habsburškog nasljeđa, austrijskih nasljednih zemlja. Granica između Austrije i Ugarske presjekla je zemlje „malih naroda“ (*minorum gentium*), Čehoslavena, Jugoslavena, Rutena i Rumunja, čiji se nacionalni teritorij tako podijelio čak i unutar samih habsburških posjeda, što je činjenica koju se tokom Prvog svjetskog rata prečesto previdjelo ili namjerno ostavilo po strani tijekom diskutiranja reformi ili nacionalnih autonomija unutar Habsburške Monarhije. S formiranjem Hrvatske kao autonomne, ali apsolutno ovisne države, Mađari su si osigurali većinu u ostatku Ugarske, i s usko definiranim pravom glasa u zemlji u kojoj su višu klasu konstituirali samo Mađari ili mađarizirani drugi, osigurali su si gotovo ekskluzivno mađarski karakter njihovog parlamenta. To je bio umjetno stvoren i delikatno izbalansiran sustav koji nije dopuštao niti jednu radikalnu promjenu unutar Ugarske kao ni širenje njenih granica; snažno svjestan te činjenice, István Tisza bio je izraziti neprijatelj demokratskih reformi kod kuće i bilo kakvih povećanja teritorija na račun Srbije ili Rumunjske. Ugarska nije smjela biti korištena ili manipulirana u korist habsburških interesa; nije ju se smjelo smanjiti niti povećati. Mađara nije bilo van granica Ugarske, a unutar nje bili su dominantni. Držali su najpovoljnije strateške granice, Karpatu i Transilvanijske Alpe, a imali su i prilaz moru. Ugarska je bila kompletna.

Mađari bi bili zadovoljni ako bi Nijemci i Poljaci ostvarili jednaku poziciju u Zapadnoj Austriji i Galiciji, kakvu su oni sami imali u Ugarskoj. U njihovom interesu nije bilo da u Austriji potlačene rase ostanu u direktnom kontaktu s dinastijom i da uživaju povoljniju poziciju nego u Ugarskoj, niti da dinastička moć Habsburgovaca preživi bilo gdje, da ponovno prijete pomoću potlačenih naroda kako će uključiti ili progutati mađarsku domenu u amorfnu masu habsburških posjeda. U rujnu 1866. godine grof Gyula Andrassy Stariji nedvosmisleno je ukazao austrijskom ministru Hubneru da Mađari „ne mogu trpjeti uspostavljanje federalnog sistema u Austriji, vjerojatnom centru za buduće napade na Ugarsku.“ U slučaju da je potpuna samouprava bila dopuštena unutar Austrije, takav sistem utjecao bi na potlačene nacionalnosti u Ugarskoj; Mađari bi morali prekinuti sve veze s Austrijom i s Habsburgovcima – jer svaka preživjela veza i svako sjećanje na zajedničku povijest sugerirale bi podčinjenim narodima Ugarske da put do nacionalne samouprave leži

u uniji s dinastičkom habsburškom državom. Ali budući da je za konstitucionalne promjene prema austrijskom ustavu bilo potrebno skupiti dvije trećine zastupnika, a u Carevinskom vijeću takva većina nije se mogla konstituirati bez Nijemaca, federalističko preuređenje moglo se uvesti jedino pomoću dinastičkog državnog udara. U Nagodbi iz 1867. godine Mađari su kao uvjet postavili to da se veze između dviju država nastavljaju jedino dok su obje države uređene prema dotadašnjem ustavnom načelu. S time su za sebe zadržali pravo veta spram bilo kakvih neustavnih zakona, čak i onih koji su se ticali ekskluzivno austrijskih poslova. No, naravno da Mađari nikad nisu protestirali kada je austrijski ustav mijenjan na štetu podčinjenih naroda.

Mađari su željeli da Austrija bude centralizirana kao i to da taj centralizam ima izričito njemački karakter. Ali s Galicijom kao integralnim dijelom Austrije, austrijska država bila je loše uravnotežena. Prema tome, u interesu austrijskih Nijemcima, kao i Poljskih i Mađarskih oligarha, bilo bi da se Galiciji dopusti odvojen ustavni status. Isključenje galicijskih zastupnika iz Carevinskog vijeća dalo bi Nijemcima odlučujuću većinu nad Česima, Jugoslavenima i Talijanima, dok bi se Poljaci ostavili da se nose s Rutenima u Galicijskom parlamentu gdje su kroz izborne namještaljke sebi osigurali većinu skoro jednaku onoj Mađara u Ugarskom parlamentu. Sve dok u Austriji ni jedan narod nije imao odlučujuću stalnu većinu nad svojim protivnicima, Habsburgovci su bili sposobni očuvati svoju dinastičku moć, bez da se striktno ustavni mađarski sistem vladavine reproducira protiv njih. Iako Habsburgovci nikada nisu ozbiljno stavili u pitanje dominaciju Nijemaca i Poljaka nad njihovim podčinjenim narodima, oni su koristili suprotstavljene nacionalnosti kako bi pomoću prvih kontrolirali one druge i obrnuto. Mogli su to raditi još lakše jer su imali podršku njemačkog klera i Poljaka. Nacionalnost nije bila dominantan ili u najmanju ruku ekskluzivan, politički instinkt i interes njemačkog klera, dok su Poljaci morali razmišljati o širim, internacionalnim aspektima poljskog pitanja te nisu mogli uzimati u obzir dogovor unutar uskih granica Galicije, koje su formirale samo jednu provinciju Poljske, kao ništa drugo nego privremeno rješenje. Ni za njemački kler ni za Poljake austrijske granice nisu bile konačne kao što su granice Ugarske bile za Mađare te stoga oni nisu osjećali jak interes za ostvarenjem definitivne uspostave mađarsko-njemačko-poljskog plana.

4. *Austrijski centralizam i njemački nacionalizam.* U središnjim, čisto njemačkim okruzima Austrije nacionalni osjećaji se nisu nikada u cijelosti lišili austrijskog otiska; varirali su između njemačke nacionalne ideje s jedne strane i neobičnog austrijskog sentimenta s druge. U češkim provincijama Bohemije, Moravske i Šleske, na granici sa Saskom i Prusijom, njemačka manjina razvila je beskompromisni nacionalizam koji nije bio umekšan ili zamagljen religioznim sentimentima; isto tako, donekle i u južnim slovenskim graničnim zemljama. Ali u središtu, posebno u Beču, populacija se osjećala previše blisko asociranom s Habsburgovcima na vlasti kao i s njihovim profitom i slavom, da bi prihvatila čisto njemačku perspektivu. Fantomi srednjovjekovnog Rimskog Carstva, anacionalne svjetske ideje sa središtem u imperijalnom Beču, kružili su oko prijestolja Habsburgovaca – *ils vivaient de l'ombre d'une ombre...* Za pobožne seljake alpskih provincija i za bečku nižu srednju klasu, rimokatolicizam je bio dodatna veza s dinastijom, te čak i s klerom drugih naroda, Česima, Slovencima ili Talijanima. Nepomirljivi njemački nacionalisti okrenuli su leđa Ugarskoj i Galiciji kako bi se koncentrirali na češke i slovenske provincije, za koje su bili direktno zainteresirani zbog njemačke manjine. Velikoaustrijanci nisu mogli biti ravnodušni prema nijednom dijelu habsburških posjeda, njihovog starog nasljeđa, pa su se držali koncepcije *Gesamtmonarchie* (države koja prihvaća sve) s više žestine nego sama dinastija. No, dok su se njemački nacionalizam i austrijski imperijalizam očito

razlikovali u teoriji i u umovima njihovih najekstremnijih ekspanenata, stopili su se u sredini tako da je većina austrijskih Nijemaca bila nešto od jednoga i nešto od drugoga. Austrijski imperijalizam s Bečem u središtu bio je u svojoj srži njemački, a Nijemci u Austriji najznačajnija centripetalna sila.

Ideja *Gesamttmonarchie* bila je direktna negacija mađarskog plana. „Sve dok je Mađar živ, on neće dopustiti da se njegov narod prisili živjeti pod takvom superiornom državnom organizacijom“, deklarirao je grof Tisza 1. siječnja 1916. godine. Centralistički austrijski „patriotizam“ odgovarao je Mađarima, ali samo ako je zatvoren unutar granica zapadne polovice Monarhije, tj. dok je usmjeren protiv čeških i jugoslavenskih nacionalnih ambicija. „Ja smatram ovaj stav jednako svetim kao i naš patriotizam“, rekao je Tisza objašnjavajući mađarsko stajalište. „Ja ga simpatiziram i cijenim, pod uvjetom da se ne okrene protiv nezavisnosti mađarskog naroda... U našem je interesu da tamo osnažimo centripetalne sile protiv centrifugalnih... U prošlosti je mađarski narod pokušao ispuniti svoju misiju, promovirati i ojačati centripetalne sile u Austriji... Iako u prošlosti nije uspio ostvariti cjelovit uspjeh, to je bilo zbog toga što se austrijski patriotizam nije uspio riješiti starih tendencija koje idu u korist monarhije koja objedinjuje sve habsburške posjede...“ Tisza je bio iskren u svojim ocjenama situacije. Mađari su htjeli Austriju, ali ne prejaku. Željeli su da bude njemačka, ali ne previše njemačka. Trebala je biti dovoljno njemačka da ne dozvoli narodima koji su bili podčinjeni u Ugarskoj da stvore nacionalne države van ugarskih granica, ali ne toliko njemačka da to vodi ujedinjenju Austrije i Njemačke. Slabašni austrijski partner bio bi tada zamijenjen s nadmoćno superiornim i opasnim njemačkim susjedom dok bi se mađarski sistem, pomoću kojega se vodila mađarska vanjska politika, inače impresivna mašina koja je kroz različite kotače i poluge jednoj od najmanjih naroda u Europi omogućila da postane velikom silom, raspao. „Pravilno centralizirana Austrija osigurati će državu protiv prevelike germanizacije, budući da je pomiješana sa Slavenima, dok će Nijemci spriječiti Slavene u vođenju centrifugalne politike“, objasnio je Andrassy Stariji caru Franji Josipu I. u srpnju 1866. Cilj njemačkog nacionalizma bila je Velika Njemačka – sastavljena od svih teritorija prijašnje Njemačke Konfederacije, čak i *Mitteleurope*; dok je logični izraz „austrijskog“ patriotizma bila Velika Austrija – *die Gesamttmonarchie*. Mađari nisu htjeli ni jedno ni drugo. Za njih, i samo njih, Dvojna Monarhija, kakvu su stvorili 1867. godine, bila je konačna.

Austrijske federalističke ideje iz 1860-73. bile su bazirane na povijesnim provincijama na koje je Austrija bila podijeljena. Bilo ih je sedamnaest, veoma različitih po veličini i populaciji – npr. Galicija je imala 8 000 000 stanovnika na 22000 kvadratnih milja 1910. godine, a Salzburg je imao 200 000 stanovnika na 2000 kvadratnih milja. Nacionalno homogene bile su samo neke od manjih njemačkih planinskih provincija. Sve druge sadržavale su nacionalne manjine i njihove nacionalne probleme. Dok su u Carevinskom vijeću i vladi Nijemci bili dominantni, Slaveni su bili većina u Bohemiji, Moravskoj i Kranjskoj, dok na jadranskoj obali praktički nije ni bilo Nijemaca. Samo totalna centralizacija u Carevinskom vijeću mogla je spasiti Nijemce u slavenskim provincijama kako ne bi postali manjina podložna ne-njemačkoj vlasti. Prema njemačkim nacionalistima, Austrija je postojala upravo kako bi se taj cilj ostvario. Ali ponovno, pojedini ciljevi njemačkog klera proizveli su podjele na njemačkoj strani. Za kler, koji je bio jako ukorijenjen u više alpskih parlamenata, provincijska autonomija čuvala je njihove interese protiv moguće ili stvarne antiklerikalne većine u bečkom parlamentu.

5. *Poljaci i Habsburgovci*. Austrijski Poljaci nisu bili ni federalisti ni centralisti, već prodinastički orijentirani. Povremeno su bili federalisti, ali neodlučni; oni zapravo

nisu željeli povećanje moći i nezavisnosti proruskih Čeha i Jugoslavena. Također, nisu mogli biti ni centralisti sve dok je Galicija bila austrijska provincija. Za sebe su tražili nacionalnu slobodu i vlast nad Rutenima istočne Galicije, a na svakom drugom području bili su spremni na kompromis. Bili su spremni surađivati s dinastijom jer su računali na habsburšku pomoć u rekonstrukciji Poljske. Dok je Rusija tijekom dijeljenja Poljske ciljala na ponovno ostvarivanje vlastitoga nacionalnog ujedinjenja (Bijela Rusija i Zapadna Ukrajina), Prusija je željela konsolidirati istočnu granicu (Zapadna Prusija i Poznanj), a Austrija je samo tražila svoju porciju mesa kao protutežu akvizicijama njenih susjeda. Isti razlozi koji su pokrenuli Prusiju i Rusiju da podijele Poljsku ostali su relevantni i kasnije te su sprječavali njenu rekonstrukciju; Habsburgovci su pak bili spremni zamijeniti svoj dio za cjelinu. Neprijateljstvo prema Prusiji i Rusiji te zajednička rimokatolička konfesija bile su spona koje su povezivale Poljake i Habsburgovce, čak i prije dogovora o autonomiji Galicije; taj dogovor bio je logičan rezultat zajedničkih interesa. Ideja „austrijsko-poljskog rješenja“ može se pratiti unazad do 1794., 1809. i 1830. godine; poslije 1848. i još više nakon 1867. godine uvjerenje u „austrijsku povijesnu misiju“ u vezi s Poljskom postalo je osnovna stavka poljskog stava u Galiciji. Poljaci su nevoljko prihvatili čak i njemačko savezništvo kao nužno za očuvanje Austrije i naravno njihove vlasti nad rutenskim teritorijem istočne Galicije. Njihova antiruska i generalno antislavenska politika nastavila ih je vezati s Habsburgovcima i Mađarima. Nije bila slučajnost što je M. de Bilinski, jedan među glavnim vođama galicijskih Poljaka i ministar za Bosnu i Hercegovinu 1914. godine, bio jedan od glavnih autora ultimatumu Srbiji – činjenica koja ga nije spriječila da 1919. godine postane ministar u rekonstruiranoj Poljskoj.

6. *Jugoslavenski problem*. Najslabija karika u lancu koji je činio Habsburšku Monarhiju, bila je – Bosna i Hercegovina. Stečena 1878. godine iz dinastičkih razloga, nije bila želja ni Mađara ni austrijskih Nijemaca. Po nacionalnosti u cijelosti jugoslavenska, iako u konfesionalnom smislu djelomično muslimanska, i okružena jugoslavenskim teritorijem – Hrvatskom, nominalno autonomnim kraljevstvom pod ugarskom krunom, Dalmacijom, austrijskom provincijom koja nigdje nije graničila s Austrijom, i s nezavisnim jugoslavenskim kraljevinama Srbijom i Crnom Gorom – Bosna i Hercegovina nije imala političkih veza s nijednom od njih (Austrijom i Ugarskom), ali je ostala pod zajedničkom austrougarskom vladom, koja sama po sebi nije bila vlada nego ugovorna formacija bazirana na Nagodbi iz 1867. godine. Austrijski premijer, barun Hussarek, u svojem govoru 1. listopada 1918. godine opisao je Bosnu i Hercegovinu kao *ein staatsrechtlich undefinierbares Neutrum*.³ Dinastija je bila voljna prihvatiti uniju svih jugoslavenskih teritorija ako bi ostali pod njezinim žezlom. Austrijski Nijemci nisu htjeli dopustiti slovenskim teritorijima i njihovoj obali da se odcijepu od Zapadne Austrije, ali bi vjerojatno pristali na srpsko-hrvatsku državu ili u najmanju ruku na Veliku Hrvatsku – stvorenu od Hrvatske, Dalmacije i Bosne i Hercegovine. Ali kako bi takva unija jugoslavenskih teritorija promijenila ravnotežu unutar Ugarske i Habsburške Monarhije na štetu Mađara, oni su naravno odbili takvo rješenje pa nije bilo načina kako ugraditi jugoslavensku kariku u lanac Habsburške Monarhije. Zbog različitih razloga drugi nacionalni problemi Habsburške Monarhije bili su internacionalno više ili manje u stanju mirovanja tokom godina koje su vodile izbijanju rata. Neriješeno jugoslavensko pitanje otvorilo je problem austrougarskog postojanja i donijelo rat.

Prvi svjetski rat tj. sukob Rusije i Njemačke, otvorio je poljsko pitanje koje se nije moglo nikako drugačije ponovno otvoriti. Poljsko pitanje potom je aktualiziralo i sve druge probleme austrougarske unutarnje strukture. Austro-Ugarska, kakva je postojala između 1867. i 1914. godine, stvaranje mađarske državnosti, cjelovito i

konačno zadovoljavanje nikoga drugog osim Mađara; na račun svih drugih pa čak i dinastije te austrijskih centralista i njemačkih nacionalista, utjelovila je žrtvovanja i odricanja, donijela polovična rješenja i delikatan *modus vivendi*. Rat i mogućnost, ili bolje rečeno izvjesnost, promjene poremetio je jednim udarcem delikatan sustav kompromisa i ravnoteža i oslobodio vrlo različite želje i sile. „Velika“ Austrija, „Velika“ Njemačka i ujedinjena Poljska prijetili su razoriti ravnotežu i prirodu dualnog sustava; nacionalne ambicije podčinjenih naroda prijetile su samom postojanju Habsburške Monarhije i „ugarskog integriteta“. Koja god strana pobijedila, prijeratna Austro-Ugarska bila je mrtva i sve je ponovno bilo poremećeno.

B. Austro-Ugarska u ratu

7. *Austrijsko rješenje poljskog pitanja*. Na početku rata galicijski Poljaci proglasili su uniju Galicije i ruske Poljske te postavili taj entitet pod vodstvo Habsburgovaca kao treći dio Monarhije; to takozvano „austrijsko rješenje poljskog pitanja“ bila je prva sugestija preustroja Habsburške Monarhije. Habsburgovci bi to bili dragovaljno prihvatili kao novu akviziciju, njemačkim nacionalistima bi to predstavljalo kristalizaciju njihove dominacije u Zapadnoj Austriji, a većina Mađara prihvatila bi to kao konzumaciju trojnog njemačko-mađarskog-poljskog rješenja. Tisza se opirao. Jedino je on u svojoj generaciji imao savršeno razumijevanje austrougarskog političkog mehanizma. Pod dvojnim sistemom snažni mađarski oligarsi ostvarili su nezavisnost, tj. dominaciju nad unutarnje podijeljenom i paraliziranom Austrijom. Jesu li oni mogli biti sigurni da će održati takvu Austriju i u predloženom „trokutu“? „Politička struktura monarhije koja bi mogla dozvoliti da se Ugarska nadglasa oko esencijalnih problema države i da posljedično bude podčinjena stranoj volji, poništila bi sva naša postignuća“ pisao je grof Tisza grofu Czerininu 22. veljače 1917. godine. Slično tome, Njemačka je bila nesklona prihvatiti uniju austrijske i ruske Poljske, koja bi, ostavila prusku Poljsku jedinim nesjedinjenim poljskim teritorijem te time dala antigermansku notu poljskoj državi, novom partneru u Habsburškoj Monarhiji. Tiszina ideja bila je da se ruska Poljska doda Austriji izvana, kao samoupravno kraljevstvo, dok bi Galicija ostala integralnim dijelom austrijskog carstva; njemačka je ideja bila da se od Poljske stvori nominalno nezavisno kraljevstvo pod njemačkim protektoratom. I jedan i drugi plan bili su očito neprihvatljivi Austriji; među austrijskim Poljacima oba rješenja probudila bi želju za unijom s novom Poljskom, koja bi ih, ako bi ostala neispunjena, natjerala da surađuju sa slavenskom opozicijom u Carevinskom vijeću, stvarajući time stalnu većinu u opoziciji austrijskoj državi. Poljsko pitanje dovelo je Austro-Ugarsku do mrtve točke.
8. *Habsburška Monarhija i Mitteleuropa*. Takvo stanje stvari, odgodilo je unutarnju rekonstrukciju Austrije; gradnja nije mogla početi na nedefiniranoj zemlji, iako su planovi bili gotovi. Nastala je politička konsolidacija između austrijskih Nijemaca koji su primarno bili Austrijanci i onih koji su bili Nijemci. Očite istine o Austro-Ugarskoj, dotad zamućene površnim kontradikcijama, otkrile su se u praksi. Njemačka je čuvala Habsburšku Monarhiju u ime svojih interesa: borba za nju bila je njemački nacionalni rat. Ali narodi suprotstavljeni njemačko-mađarskoj vlasti postale su neprijatelji Habsburške Monarhije. Iskustvo ih je naučilo da su kulturne slobode bez nacionalne nezavisnosti značile pravo na razvitak nacionalne svijesti zajedno s dužnosti da se ona ignorira tokom ratova koje su proizveli dominantni narodi. Logika događaja natjerala je podčinjene narode na program potpune nezavisnosti, pa i pod cijenu raspada Habsburške Monarhije. Austrijski imperijalisti, inače anacionalni u svojim idejama, bili bi radije gradili rješenje na široj bazi od one samo njemačke, ali

su bili prisiljeni zauzeti stav i politiku prema podčinjenim narodima koja se jedva razlikovala od one njemačkih nacionalista.

S druge strane, Veliki rat potvrdio je austrougarski značaj za Njemačku. Habsburška Monarhija, koja se kratkovidnim pangermanistima (ne i Bismarcku) činila kao težak teret koji je smetao ujedinjenju cijele njemačke nacije, potvrdila se kao najveća vrijednost za *Mittleuropu* i njemačko svjetsko carstvo. Čak i ekstremni pangermanisti u Austriji okrenuli su se Habsburškoj Monarhiji. Sada je postojala zajednička platforma svim austrijskim Nijemcima – Austrija se trebala održati, rekonstruirati na njemačkoj bazi, čvrsto uklopiti u njemački sustav; njezina politika trebala je biti subordinirana onoj Srednje Europe, i cijelo habsburško nasljedstvo trebalo je biti preuzeto i osigurano snagom ponovno sjedinjene njemačkog naroda. Kroz *Mittleuropu* austrijski Nijemci vratili su se i pangermanskoj i velikoaustrijskoj ideji, sada pomirene jedna s drugom. Gledali su na sebe kao ponovno integralni dio njemačkog naroda i kao dio njega nastavili su s imperijalizmom koji je za njih u njihovoj prijašnjoj izolaciji bio preširok.

Poljski program unije austrijske i ruske Poljske prijetio je promijeniti ravnotežu unutar Habsburške Monarhije, a njemački program centralne europske unije, prijetio je uništiti njenu nezavisnost. I jedan i drugi plan obilježili bi kraj Austro-Ugarske, Dvojne Monarhije unutar granica iz 1867. godine. Dominantni narodi u Austriji razbili su koncept strukture Austro-Ugarske tri godine prije poraza, a akcije podčinjenih naroda spravile su sa zemljom zgradu i uništile njezine temelje.

Naravno, Habsburgovci nisu uživali u ideji da se njihova pozicija sroza do te razine da se nađu u ovisničkoj poziciji unutar srednjoeuropske unije. Niti Tisza nije bio spreman priznati uniju koja krši ugarski suverenitet i nezavisnost. Mađarska vlast u Ugarskoj morala je ostati nedirnuta; Austrija je morala ostati zajedničko, ali i neutralno područje između Njemačke i Ugarske. Ako bi se formirao „srednjoeuropski blok“ i on bi se trebao oslanjati na takvu dualnu bazu. Europski i transeuropski Zapad mogli su doći pod utjecaj njemačkog vodstva, ali „turski“ Istok – Bugarska, Turska itd. – morali su doći pod utjecaj Mađara. *Mittleeuropa*, kao i Austrija, prema mađarskoj koncepciji trebala je prestati na zapadnoj granici Ugarske. Devet milijuna Mađara trebalo je stati leđa uz leđa s osamdeset milijuna Nijemaca i ostati nepokoreni. Tisza je bio hrabar, miran čovjek koji je radio na ciljevima za koje si nije mogao priznati da su nedostižni.

9. *Ideje o rekonstrukciji iz 1915. godine.* U ljeto 1915. godine vojske Centralnih sila okupirale su rusku Poljsku. Trebalo je odmah proglasiti planove za te teritorije. Grof Gyula Andrassy Mlađi, ljuti osobni i politički neprijatelj Tisze, otvorio je kampanju za „austrijsko rješenje.“ Prema kraju godine, kada se propaganda o *Mittleeuropi* izrazito povećavala, Andrassy je povezo dvije ideje u jedan plan pun kompromisa. Prema tom planu Habsburgovci su u zamjenu za svoj ponos, budući da bi prihvatili subordiniranu poziciju u *Mittleeuropi*, trebali dobiti poljsku krunu. Poljaci bi dobili najširu moguću verziju nacionalnog ujedinjenja usklađenog s Njemačkim savezom. Austrijski Nijemci trebali su dobiti potpunu vlast u Austriji i njemačko ujedinjenje u *Mittleeuropi*. U potpunom porazu podčinjenih naroda Zapadne Austrije i Galicije i u osnivanju srednjoeuropskog bloka kao dominantne sile u Europi, Mađari su trebali pronaći sigurnost za integritet Ugarske i osiguranje protiv bilo kakvog ponovnog pojavljivanja slavenskih planova unutar ili van Monarhije. Tisza je sve to hladno odbio. Kada je na uskrсну nedjelju, 23. travnja 1916. godine, Andrassy ponovno počeo promovirati svoju omiljenu ideju u bečkoj *Neue Freie Presse* kao i u *Frankfurter Zeitungu*, Tiszine novine, *Budapesti Hirlap*, objavljuju dva članka; u jednom deklarirajući mađarski izostanak zanimanja za poljsko pitanje („Ako bi počeli raspravljati

o poljskom pitanju, počeli bi se miješati u tuđe poslove i baviti vlasništvom drugih ljudi.”), a u drugom se ljuto protestiralo protiv njemačke ekonomske aktivnosti u Ugarskoj, iako je bliska ekonomska unija trebala biti srž ideje Srednje Europe.

10. *Rascjepi u Monarhiji*. Srbija nije mogla biti anektirana jer Mađari nisu htjeli dodatne jugoslavenske teritorije; Rumunjska se nije mogla pridobiti jer Mađari nisu htjeli prepustiti ni centimetar Transilvanije; austrijsko-poljski plan odbačen je jer su Mađari – preko Tisze – inzistirali na očuvanju dvojnog sistema; ukratko kompletna Srednjoeuropska Unija nije mogla zaživjeti jer su se Mađari odbijali podrediti bilo kakvoj superiornoj političkoj organizaciji. Habsburška Monarhija nije se mogla preurediti, povećati ili spasiti ako je bila potrebna žrtva ugarskog integriteta ili suvereniteta. Tu je listu zabrana provodio ministar-predsjednik koji nije imao pod direktnom kontrolom niti vanjsku politiku svoje države niti njezinu vojsku⁴, budući da je Ministarstvo vanjskih poslova i rata, kao i Vrhovno zapovjedništvo vojske, bilo pod zajedničkom kontrolom Austrijanaca i Mađara te je imalo svoje urede u Austriji, a ne Ugarskoj. Austrijski patrioti na bečkom dvoru i u vojsci bili su ogorčeni „mađarskim egoizmom”. S druge strane, Mađari su tada u potpunosti shvatili opasnost koja se, u slučaju pobjede, nazire u činjenici da su njihove trupe pomiješane s onima iz Austrije i to pod zapovjedništvom koje je neprijateljski raspoloženo prema mađarskim doktrinama suverenosti i nezavisnosti Ugarske. Također, u slučaju da se Austrija, zbog nesposobnosti svojih vladara, raspadne ili postane permanentno podređena Njemačkoj, Mađari nisu htjeli da i Ugarska dijeli njenu sudbinu. Vječni zagovornici Nagodbe iz 1867. godine, poput Tisze i Wekerlea, postali su pristalice zahtjeva za zasebnom ugarskom vojskom. „Velika zadaća završetka gradnje strukture ugarske nacionalne države” spomenuta u Kraljevskim naredbama iz 6. svibnja 1918. godine, obuhvaćala je, među ostalim obećanjima, i to da će se nakon rata osnovati ugarska nacionalna vojska. Prema tome, čak su i na mađarskoj strani nastale pukotine u strukturi iz 1867. godine.

Poljski dogovor s Austrijom bio je dogovor s dinastijom i njemačkim nacionalistima, a ne s austrijskim centralistima, visokom bečkom birokracijom ili Vrhovnim vojnim zapovjedništvom. *Ex-officio* partneri Habsburgovaca bili su ljubomorni na bilo kakve habsburške teritorije koji nisu bili podčinjeni i njihovom autoritetu. Kada je tokom rata Vrhovno vojno zapovjedništvo dobilo iznimno široke ovlasti, austrijski Poljaci naglo su se počeli okretati prema onima za koje nisu marili još od 1867. godine – centralistima. Dok je dinastija tražila poljsku potporu za „austrijsko rješenje”, poljski volonteri iz Rusije koji su postali invalidi boreći se u austrijsko-poljskim legijama, zatvarani su kao strani neprijatelji od strane Austro-Ugarskog vojnog vrha. U Galiciji su postavljeni austrijsko-njemački guverneri, galicijske željeznice su militarizirane i germanizirane i, na radost podčinjenih Rutena kojih je u Galiciji bio skoro isti broj kao i Poljaka, poljski karakter galicijske administracije je ignoriran. Sve se radilo kako bi se naučilo Poljake da austrijski generali i birokrati nisu imali koristi od nepisanih pravila ponašanja. Ponekad se činilo kao da se Austrijanci osvećuju zbog toga što su toliko dugo bili isključeni iz Galicije. Na visokim položajima internacionalne politike austro-poljski lideri nastavili su vrtjeti svoje spletkes s bečkim dvorom, ali osjećaji, koje su poljske stranke iz Galicije pokazale za austrijsku stvar tokom njihovih susreta u Krakovu 16. kolovoza 1914. godine, brzo su nestajali. To je bila istina i za nepolitičke mase tj. obične ljude. Tako 1914. godine velik broj izbjeglica iz galicijskog ratišta dolazi u Beč gdje su tretirani kao nepoželjni stranci. Nadalje, 1915. godine većina Galicije vraćena je Austro-Ugarskoj. No, vlada u Beču nije htjela trošiti novac na njezin oporavak. Toplo susojećanje koje su Nijemci pokazali prema istočnoj Prusiji nije se moglo pronaći za Galiciju. Rat je svima pokazao koliko su

Austrija i Galicija bile strane jedna drugoj. Još jedna pukotina otvarala se u strukturi Austro-Ugarske.

Prije Prvog svjetskog rata velik dio austrijske opskrbe hranom dolazio je iz Ugarske; industrijska populacija Zapadne Austrije godinama je plaćala umjetno napuhane cijene hrane zbog visokih carinskih nameta uspostavljenih kako bi donosile korist mađarskim zemljoposjednicima. Kada je tijekom rata došlo do nestašice hrane, Ugarska je zatvorila granicu s Austrijom, dostavljajući smiješno male količine hrane njezinoj izgladnjeloj populaciji. „Blokadu uvoza hrane od strane naših neprijatelja možemo oprostiti, ali mađarsku blokadu nikada“, izjavio je vođa austrijsko-njemačkih socijalista na kraju rata. Rat je njemačko-austrijske entuzijaste Habsburške Monarhije naučio da se zapitaju oko crtice u imenu „Austro-Ugarska“. „Ekonomsko partnerstvo je u praksi značilo gladovanje Austrije“, napisao je bečki *Arbeiter-Zeitung* 17. listopada 1918. godine, dan nakon što su Mađari proglasili ugarsko odvajanje od Austrije. „...Odlazimo od njih laka srca.“

Tri dominantna naroda u Habsburškoj Monarhiji, Mađari u Ugarskoj te Nijemci i Poljaci u Austriji, su simultano sa svojim neuspjehom u stvaranju zajedničkog programa za budućnost, gubili i instinkt zajedničkog postojanja u Habsburškoj Monarhiji. Čak i unutar njihovih nepolitičkih masa svakidašnje iskustvo podrivalo je osjećaj zajedništva u Monarhiji, dok je, istovremeno, sve ono što je ostalo od osjećaja pripadnosti kod podčinjenih naroda, Čehoslovaka, Jugoslavena, Rutena, Talijana i Rumunja, totalno uništeno kroz masovne egzekucije, zatvaranja, sitničave progone, izigravanje zakona – ukratko, režim ih je natjerao gledati na habsburšku vlast kao na neprijateljsku vojnu okupaciju.

11. 1916. Nakon kolapsa Rusije i Srbije 1915. godine, u Austriji je uslijedila godina s viškom političke energije. Ista ta godina završila je katastrofom kod Lutska gdje su se ponovili početni porazi u Galiciji i Srbiji koje je austrougarsko vodstvo prebrzo zaboravilo u buci pobjeda koje su za njih izvojevali Nijemci. Nije bilo pozitivnih pomaka u razgovorima o Poljskoj, austrijskoj unutarnjoj rekonstrukciji i Srednjoeuropskoj uniji kada ih je prekinula ofenziva generala Brusilova. Jedino što se otkrilo bilo je da će, u slučaju pobjede, biti jako teško preurediti Habsburšku Monarhiju. Ruski uspjesi iz 1916. godine ponovno su učinili Austro-Ugarsku potpuno zavisnom o Njemačkoj, a njemački planovi glede Poljske proklamirani su 5. studenog 1916. godine u Deklaraciji dvaju careva u kojoj se stvara ruska Poljska kao zasebna država odvojena i od Njemačke i od Austrije. Austrougarsko vodstvo, osramočeno na terenu, umorno od rata, s ambicijama koje su propadale čak i dok je pobjeđivalo, s potpuno istrošenim ekonomskim resursima njihovih zemalja, s nepostojećim vojnim rezervama, rado bi prihvatilo *status quo ante bellum*. Mađari su uvijek negodovali oko bilo kakvih promjena austrougarskih granica, a tada su se s time složili i Habsburgovci. Njihova monarhija, spašena uz njemačku pomoć, trebala se održati kroz razoružanje i novu Svetu alijansu. Habsburgovci su ponovno postali pacifisti.

Međutim, povratak na situaciju prije rata nije bio moguć. Barem djelomična realizacija ideja iz 1915. godine činila se nužnom. Istovremeno s proklamacijom poljske države u ruskoj Poljskoj, široka samouprava obećana je i galicijskim Poljacima iako je bilo jasno da autonomna Galicija nije mogla postojati zajedno s Poljskim Kraljevstvom. To dvoje bi se prije ili kasnije ujedinili, bilo unutar ili izvan Habsburške Monarhije. No, ukoliko se Galiciju ne bi izdvojilo, Austrija nije mogla biti efikasno germanizirana. Budući da Nijemci i Poljaci nisu imali dvotrećinsku većinu u Carevinskom vijeću, bilo je predloženo da se promjene provedu pomoću neustavnih imperijalnih edikta (*oktroi*) – Mađari ne bi stavili veto na promjene koje upotpunjuju trojni njemačko-mađarsko-poljski plan. Ali, kao i prije, diskusije su prekinute prije nego

što su se mogli postići bilo kakvi rezultati. Ruska revolucija u ožujku 1917. godine pobudila je nada za mir i strah od socijalnih nemira. Carevinsko vijeće, koje se nije sastalo od početka rata, moralo se okupiti i vratiti makar privid ustavne vladavine. Dominantnim narodima obećano je da će njihove želje biti ostvarene u neko bolje vrijeme, u nekoj prihvatljivijoj verziji.

12. *Ruska revolucija.* Ruska revolucija mnogima je došla kao dah svježeg zraka u prigušenoj i teškoj atmosferi, kao obećanje za novi bolji svijet. Europa se vrtjela u okrutnom krugu, a borba koju više nitko nije htio se nastavljala. Međutim, oni koji su promatrali svijet kroz nacionalne kategorije nisu mogli sklopiti mir bez pobjede; istinske se kontroverze ne rješavaju same od sebe, već zahtijevaju podmirivanje računa. Odluke se mogu nametnuti, ali stvarna rješenja dolaze s promjenama u načinu razmišljanja i indiferentnosti prema prošlim problemima. U ratu nacionalnosti, kojeg su anacionalni Habsburgovci sami isprovocirali kako bi pobijedili nacionalne skupine, Habsburgovci su postali pacifisti. Popularan revolt protiv rata preuzeo je formu socijalnih nemira te je tako rezao kroz linije čisto nacionalističke ideologije. Socijalna revolucija, na mirovnoj konferenciji kojom je dominirao strah od iste, mogla je spasiti Habsburšku Monarhiju kroz skretanje pažnje na nove linije rascjepa. Nastavak rata, pod revolucionarnim uvjetima, sigurno je vodio njezinom raspadu. „Potreba za nastavkom rata je puno veća kod suverena čija je država ujedinjena jedino vezama sa samom dinastijom, nego kod vladara države čiji se ljudi sami bore za nacionalnu stvar“, napisao je grof Czernin u svom memorandumu 12. travnja 1917. godine. S dinastijom moralo je nestati i njeno nasljeđe.

Strah od socijalne revolucije u Europi 1917. godine proizlazio je iz intelektualne iluzije. Obrazovani svijet znao je da je socijalistička doktrina nenacionalna, ali su zaboravili da oni koji su je izražavali, a pogotovo socijalistička inteligencija, nisu nenacionalni. Koje god razlike postojale u socijalnim interesima, svi su bili obrazovani u nacionalističkim ideologijama. Prema tome, strah ili šansa za proleterku revoluciju bila je, *certis paribus*, u obrnutom omjeru od raširenosti obrazovanja. Revolucije poslije poraza bile su proleterki očaj kojeg je nacionalističko ogorčenje pustilo s lanca. Dok je rat trajao, nacionalistički žar gušio je socijalne antagonizme, a tada nije bilo bitno ako je razlog tome prisutnost nacionalnog sentimenta u nižim klasama ili njihova nesposobnost da djeluju bez jakog vodstva inteligencije. U podčinjenim ili ugroženim narodima socijalistički intelektualci potvrdili su se najtvrdokornijim nacionalistima nesklonom kompromisu. Razvijali su nacionalnost s radikalizmom svojstvenim njihovoj prirodi i idejama. Njihov nacionalizam bazirao se na živoj popularnoj masi ljudi, a ne na teoriji; to naravno nije njihov nacionalizam učinilo manje ubojitim na nacionalno izmiješanim teritorijima ili tamo gdje je nacionalnost bila u beznadnom sukobu s geografijom. Porast socijalizma u Austro-Ugarskoj, stimuliran Ruskom revolucijom, proizveo je kod svih naroda pokret koji je više nego bilo koji prije zahtijevao apsolutno i konačno nacionalno ujedinjenje i nezavisnost, bez obzira na povijesnu tradiciju, postojeće države i granice te prije svega, nezavisno od naslijeđenih dinastija ili dinastijskog nasljeđa.

Što je narod imao manje zajedničkih interesa s dinastijom, to je jači odjek imao primjer Ruske revolucije. „Vaše visočanstvo je upoznato s tajnama iz izvještaja guvernera“, napisao je grof Czernin u svom memorandumu 12. travnja 1917. godine „...Ruska revolucija utjecala je jače na naše Slavene nego na Nijemce u Njemačkoj“. Kada se nakon više od tri godine Carevinsko vijeće sastalo 30. svibnja 1917. godine, predstavnici podčinjenih naroda predstavili su programe koji su u svojoj srži bili revolucionarni, ali koji su po formi i dalje priznavali dinastiju. Česi su pozdravili Rusku revoluciju „s bezgraničnim divljenjem i entuzijazmom“, deklarirali „svećano

pred cijelim svijetom želju Čeha za slobodom i nezavisnošću“, tražili preoblikovanje monarhije u „federalnu državu slobodnih nacionalnih država s jednakim pravima“ i, kao u logičnom nastavku, ujedinjenje Čeha i Slovaka u zajedničku jedinicu. Slično tome, vođa Jugoslavena tražio je „ujedinjenje svih teritorija Monarhije naseljenim Slovencima, Hrvatima i Srbima u nezavisni državni organ, slobodan od vlasti bilo koje strane nacije.“ Ruteni su ljutito protestirali protiv toga da se istočna Galicija održi u ustavnoj uniji s poljskim teritorijima ili prisili postati njihov još prisniji dio, tražili su samoupravu za maloruske teritorije monarhije i aludirali na njihovo fundamentalno jedinstvo s ruskom Ukrajinom. Temelji austrougarske strukture, koja je „stvorila vladajuće i podčinjene populacije“, otvoreno su napadnuti.

13. *Poljski stav*. Do svibnja 1917. godine stav Poljaka prema Austriji izgubio je svoju izvornu preciznost. Njihova dominantna pozicija u Galiciji izgubila je oštrinu tokom rata, Habsburgovci su se, zbog Njemačke opozicije, pokazali nesposobnima ostvariti njihove poljske planove, dok je poljski strah od Rusa skoro u potpunosti nestao kada je 30. ožujka 1917. godine revolucionarna Rusija priznala poljsku nezavisnost i odustala od svih pretenzija na etnički poljski teritorij. Sada je cilj postao ostvariti poljsku nezavisnost i ujedinjenje nasuprot Centralnim silama koje su okupirale poljski teritorij. No, ipak, posljedično mijenjanje fronta među Poljacima nije nikako bilo završeno. Pomirbenjaci koji su uvijek favorizirali kompromis s bilo kojom silom koja je bila dominantna u Poljskoj, nisu mogli odbaciti mogućnost da Centralne sile ostanu na vlasti; strah od širenja revolucije s istoka zamijenio je kod mnogih strah od Rusije – Centralne sile bile su branik protiv socijalne revolucije u istočnoj Europi; i kao zadnje, malo je Poljaka bilo zadovoljno s nacionalnom nezavisnošću unutar samo etničkih granica – oni su žudili za osvajanjima u Bijeloj Rusiji i maloruskim zemljama, u nepreglednim prostranstvima preko poljske istočne etničke granice, gdje su poljski plemići zemljoposjednici vladali nad više milijuna seljaka ne-Poljaka. Poljski planovi na takvoj socijalno konzervativnoj bazi, mogli su najbolje uspjeti u zajedništvu s Centralnim silama. Slabljenje Rusije nudilo je jedinstvenu priliku za poljsku imperijalnu ekspanziju.

Pod utjecajem Ruske revolucije radikalniji elementi među galicijskim Poljacima usvojili su oštrije stavove prema Austriji. Na konferenciji u Krakovu 28. svibnja 1917. izglasala se rezolucija u kojoj su predstavnici austrijske Poljske tražili ujedinjenje i nezavisnost Poljske sa slobodnim izlazom na more. Poljski socijalisti kretali su se prema tome da postanu opozicija austrijskoj vladi. Ali u parlamentu praktički svi poljski zastupnici pripadali su jednom klubu. Oni oprezni i konzervativni inzistirali su na nastavku pregovora s austrijskom vladom, pokušavajući kroz kompromis i dogovor zadobiti za Poljake njihovu prošlu poziciju u galicijskoj administraciji, osigurati svoju vlast nad Rutenima istočne Galicije, dobiti koncesije u ruskoj Poljskoj i ostvariti proširenje granica na štetu Rusije. Odgovor Centralnih sila na takve prijedloge bio je površan. Poljski klub u Carevinskom vijeću, osramoćen konstantnim odbijenicama i pod pritiskom ljevice, ponekad je prelazio u opoziciju, ali se brzo vraćao na stranu vladajućih kada bi mogao dobiti bilo kakve koncesije, bez obzira koliko problematične one bile. „Ako su u ovom trenutku naši predstavnici prešli u opoziciju, glavni razlog tome je što se administracija u Galiciji predala u ruke stranaca...“ napisao je 24. srpnja 1917. godine korespondent za *Kurjev Poznanski*, glavno glasilo Nacionalnih demokrata u Pozanskoj kneževini. „Govori se da je povratak na početne uvjete neizbježan. Tada će, htio-ne htio, Poljski klub morati ponovno zastupati svoje stavove prema austrijskoj vladi; u zamjenu za vlast kod kuće morati će dati vladi dovoljan broj glasova u parlamentu.“ „Točno kao i prije pola stoljeća“, pisala je bečka *Neue Freie Presse* 8. ožujka 1918. godine, poslije

najozbiljnijih sukoba Poljaka s vladom. „Poljaci su odbili boriti se zajedno s Česima i dijeliti njihovu političku nesreću.“ Ravnoteža unutar Poljskog kluba i njegovog vodstva izgubila je na stabilnosti; svaka promjena u stavovima značila je promjenu pozicije za otprilike 150 članova parlamenta, od njih sveukupno 500. Ni zadovoljni ni nepomirljivi, Poljaci su postali još jedna nepoznanica u jednadžbi austrijske politike.

14. *Boljševizam i Austro-Ugarska*. Pod Kerenskim se Rusija kretala unutar prihvaćenih državnih tradicija, poštivajući njihove granice. Boljševizam je razbio okvire koji su ograničavali političko djelovanje u prošlosti, ostvario pobjedu masovnog pokreta nad naslijeđenom organizacijom i u međunarodnim odnosima objavio neograničeno pravo svake nacije da odredi vlastitu sudbinu. U svojoj blaženoj naivnosti austrougarska vlada dopustila je, čak i poticala novine da opisuju raspad Ruskog Carstva, raspuštanje njegove vojske i nestanak autoriteta. Napokon, Austro-Ugarska se ponašala mudro, u svojim očima, kada je s Boljševicima raspravljala o njihovim principima samoodređenja, zaboravljajući pritom da samo sila nije mogla zauvijek braniti provođenje tih istih principa na teritorijima Habsburške Monarhije. U Austriji su podčinjeni narodi i izgledniji ljudi s radošću gledali kako jedno veliko i moćno carstvo do prašine gaze „noge siromašnih i koraci bijednih“. Slika vojske u neredu postala je snažna poruka običnim pripadnicima austrijske vojske, a ideja da je na pragu nova era neodoljivo se nametala muškim umovima. „Mir“ (iz Brest-Litovska), napisao je 2. ožujka 1918. godine bečki socijalistički list *Arbeiter-Zeitung*, „obećava neovisnu državu Fincima, Estoncima, Letoncima, Litvancima, Poljacima i Ukrajincima. Čak ni njemački nacionalisti, u svojoj mentalnoj sljepoći, ne mogu ozbiljno vjerovati da bi bilo moguće zaniijekati državnost Česima kada je ona dozvoljena narodima daleko inferiornijima od njih prema bogatstvu, kulturi i moći.“ Do tada su njemački socijalisti u Austriji stajali iza programa kulturne autonomije za različite nacionalnosti; pitanja u vezi obrazovanja trebala su se predati volonterskim organizacijama sličnim crkvama, kojima bi se dala značajna moć odlučivanja. Međutim, oni su pod utjecajem boljševičke revolucije odlučili napredovati preko granica prošlog programa. „U velikoj svjetskoj ligi slobodnih naroda...“ pisao je *Arbeiter-Zeitung* u već citiranom članku, „nema mjesta za staru Austriju i, ako Austrija želi postojati, mora se promijeniti u uniju slobodnih naroda.“ „Nijedan potpuno razvijeni, samosvjesni narod ne može se odreći prava na vlastitu državu.“ „Svatomu narodu vlastita država s vladom i parlamentom, a svi narodi ujedinjeni u Carstvu koje upravlja zajedničkom ekonomijom – samo je na toj bazi moguć ustav koji bi narodi svojevrijem prihvatili i koji bi zaustavili nacionalne sukobe.“
15. *Nemogućnost rekonstrukcije Austro-Ugarske*. U programu su se potihom ignorirala dva problema. Prvi je bio problem dualizma, a drugi je bio problem vezan uz teškoće u teritorijalnim razgraničenjima čeških provincija. „Sve nacije ujedinjene u Carstvu...“ – što je točno značilo „Carstvo“, Austrija plus Ugarska? Ako da, onda je mađarska država u Ugarskoj trebala prvo biti uništena, međutim tu moć nije posjedovala Austrija, već samo neprijateljski Saveznici i Sile u tom savezu. U međuvremenu, Česi i Slovenci odbili su ući u bilo kakve pregovore o ustavnim reformama ako su one trebale ostati ograničene samo na austrijsku polovicu Monarhije. Njemački socijalistički lider, dr. Renner, poslije prvi kancelar Njemačko-Austrijske Republike, Nijemcima je u bečkom parlamentu propovijedao nacionalizam. Oni ne bi smjeli ostati zadovoljni s bljedom austrijskom državom, izrekao je Renner 25. veljače 1918. godine, nego bi morali „kao narod zatražiti narodno jedinstvo i narodno samoodređenje unutar okvira federalne države bazirane na narodnosti...“ Dodao je i sljedeće: „Nezamislivo je da Česi okruže njemački teritorij ili Nijemci češki teritorij unutar

njihovih država.“ Problem je bio u tome što se Nijemci s rubnog planinskog teritorija nisu mogli odvojiti od čeških nizina. Državnost postignuta kroz takvo izrezivanje teritorija, kakvo nikada nije moglo formirati nezavisnu državu, bila bi istinski danajski dar Česima. Njima bi bilo bolje ostati amorfnu masu u anonimnoj austrijskoj državi nego da im se njemačke granične teritorije Egerlanda i Reichenberga, Trutnova i Troppaua, formiraju u njemačku državu. Ali očito, štogod da su dosad dominantni austrijski Nijemci mogli napraviti, oni nisu mogli dopustiti da tri milijuna Nijemaca, koji nastanjuju češke provincije, postanu nacionalna manjina unutar češke države. To su samo neprijateljski Saveznici mogli napraviti. Građen na temeljima dualnog sustava i njemačke Bohemije, svaki pokušaj reformiranja Austro-Ugarske iznutra bio je osuđen na propast, bez obzira na iskrenost pokušaja.

Ali nikakav takav iskreni pokušaj nije ni isproban. Ustavne reforme, koje je austrijski premijer, dr. von Seidler, opisao 7. ožujka 1918. godine, ciljale su na uništavanje mogućnosti stvaranja nacionalnih država unutar austrijskog teritorija. Zagovarao je doktrinu kulturne autonomije koju su socijalisti objavili 1899. godine i napustili kao nedovoljnu 1918. godine. „Mi, u naše vrijeme“, izjavio je, „moramo uspjeti pronaći rješenje za nacionalne konflikte unutar okvira države“, tj. unutar jedne, nepodijeljene austrijske države. On je radio s odobravanjem i u interesu njemačkih stranaka. Komentar *Neue Freie Presse* 8. ožujka bio je da „on želi rješenje u Bohemiji i sporazum s Jugoslavenima u Alpama, zasebno u svakoj provinciji...“ „Ono što je politika mira među narodima u Bohemiji, bila bi politika rata među narodima u Štajerskoj...“ Pojednostavljeno rečeno one mjere koje su odgovarale Austriji i Nijemcima u Bohemiji, gdje su Nijemci bili u manjini, nisu im odgovarale u Štajerskoj, gdje su bili u većini; odvajanje njemačkog dijela od češkog u Bohemiji uništilo bi temelje češke države, ali odvajanje Slovenaca od njemačkih okruga u Štajerskoj i Koruškoj vodilo bi formaciji Slovenske države i njenom uključivanju u Jugoslaviju. Značajan paragraf u govoru priznao je postojanje jugoslavenskog problema. Ideja koja je bila na Seidlerovom umu jasnije je razložena u njegovom govoru 3. ožujka 1918. godine. Bosna i Dalmacija trebale su se sjediniti s Hrvatskom u velikohrvatsku državu. Ali „austrijske provincije koje se nalaze na cesti do Jadranskog mora i koje su blisko povezane s njemačkim govornim provincijama nisu se mogle uključiti u tu državu.“ Austrijska vlada se, čini se, pouzdavala u stari hrvatski sentiment za koji su se nadali da će oživjeti stvaranjem države u kojoj bi rimokatolički Hrvati imali nadmoć nad pravoslavnim Srbima. No čak i da je stvaranje takve države moglo narušiti popularnost ideje stvaranja ujedinjene Jugoslavije, što je do 1918. bilo više nego sumnjivo, Mađari nisu razumjeli zašto bi oni morali predati „Velikoj Hrvatskoj“ provincije koje su ležale na njihovom putu prema Jadranu niti zašto bi se trebali složiti sa stvaranjem države koja bi, ako bi uspješno izrasla u entitet ovisan o Habsburzima, promijenila ravnotežu unutar monarhije na njihovu štetu. Upravo zato ta ideja nikad nije mogla zaživjeti.

U javnom govoru 2. travnja 1918. grof Czernin, austrougarski ministar vanjskih poslova, ljuto je napao Čehe zbog zahtijevanja čehoslovačke unije i nezavisnosti te zbog simpatiziranja čehoslovačkih legija koje su se borile na strani Saveznika. „Pokvareni i jadni Masaryk nije jedini. Ima Masarykovih tipova i unutar granica Monarhije.“ Czerninov govor označio je povratak na antislavensku retoriku iz 1915. i 1916. godine. U travnju 1917. godine sam Czernin pozvao je na prestanak antislavenskih akcija zbog pokušaja uspostavljanja mira s Rusijom. Godinu dana kasnije, nakon Brest-Litovska, dao je signal za povratak staroj protuslavenskoj tradiciji.

16. *Clemenceauovo odavanje tajni i austrijski Nijemci.* Czerninov govor vodio je nepredviđenim rezultatima. Isprovocirao je Clemenceauovo otkrivanje tajnih mirovnih

pregovora koje je 1917. godine car Karlo vodio iza leđa svog ministra vanjskih poslova i njemačkih saveznika.⁵ Govor je rezultirao Czerninovom ostavkom (15. travnja) a publikacija carevih pisama razljutila je njemačke nacionaliste i okrenula ih protiv Habsburgovaca; činjenica koja je značajno utjecala na odluke tokom listopada 1918. godine. Odričući se vlastitoga njemačkog nacionalizma, Habsburgovci su se – u korist anonimne austrijske države kojoj su se nadali ostati na čelu - odrekli i ideje njemačkoga nacionalnog ujedinjenja. I sada, tijekom rata koji je trebao voditi konsolidaciji njemačke *Mitteleurope*, Habsburgovci, koji su često riječima branili njemačku ideju i njemačko savezništvo, počeli su voditi stoga isključivo dinastičku politiku. Takav stav bio je djetinjast, nije se obazirao na najelementarnije činjenice te je zato i bio uzaludan, međutim on je svejedno napravljen; bio je to istovremeno i uvod i pozadina u jednako apsurdni pokušaj vlastitog spasa krajem listopada 1918. godine. Njemački nacionalisti od tada su gledali na sudbinu habsburške dinastije s hladnim i otuđenim pogledom.

U međuvremenu, incident je opskrbio austrijske Nijemce s materijalom za ucjenu. Mogli su natjerati vladu da ubrza „njemački kurs“ u Austriji. Dapače, to je bila njihova cijena za odustajanje od postavljanja pitanja o carevim pismima u bečkom parlamentu. U govoru na konferenciji o parlamentarnim predvodnicima 30. svibnja, dr. von Seidler napao je Čehe i Jugoslavene, šireći time program opisan 7. ožujka. Dr. Zolger, Slovenac u njegovom kabinetu, morao je 6. svibnja dati ostavku. Carski ukaz od 19. svibnja odvojio je dominantno njemačke od dominantno čeških okruga u Bohemiji. Česi su tako morali birati između nezavisnosti i uništenja njihovih prirodnih granica. Austrijska vlada je kroz stalna vrludanja i kratkovidne privremene mjere otuđila čak i dominantne narode, a stanje kod onih u stalnoj joj opoziciji je još i pogoršala.

17. *Holm i istočna Galicija*. U mirovnom ugovoru zaključenom s ukrajinskom marionetskom vladom u Brest-Litovsku 9. veljače 1918. godine, cijeli Holmski okrug, uključujući i njegov potpuno poljski zapad, prepušten je Ukrajini. Takva povreda poljskog teritorija na istoku, gdje su Poljaci računali na anektiranje desetina tisuća kvadratnih milja ne-poljskog teritorija, razbjesnila je Poljake. Poljsko negodovanje natjeralo je austrougarsku vladu na ponovno otvaranje pregovora s Ukrajincima, koji su 3. ožujka prihvatili ispravljanje granica. Kao kompenzacija za ustupak, Ukrajincima je navodno dano tajno obećanje da će rutenski dio Galicije biti izdvojen iz poljskog dijela te da će se spojiti s rutenskim dijelom Bukovine; ta dva teritorija zajedno su trebali činiti zasebnu autonomnu provinciju. Za to obećanje Poljaci su saznali početkom lipnja te su ponovno zaprijetiti prelaskom u beskompromisnu opoziciju. Posljedično, notorni mađarski diplomat, grof Forgach, autor Friedjungovih krivotvorina i jedan od onih koji su sastavili ultimatum Srbiji u srpnju 1914. godine, poslan je u Kijev kako bi ukrajinskoj vladi objasnio da zbog toga što nisu uspjeli ispuniti u ugovoru predviđenu kvotu za dostavu hrane, obećanja koja su im dana više ne vrijede. Bez obzira na to, Poljaci su ostali ljuti na Beč, a Ukrajinci su se osjećali ogorčeno. Jedan po jedan, narodi Austrije počeli su se osjećati ugroženo aktivnostima Habsburgovaca i vladine klike, te su vidjeli kako su mnoga obećanja dana i prekršena s naročitom bezobzirnošću.

18. *Poljska i Srednja Europa*. Nakon sklapanja mira s Rusijom, izgledalo je kao da je došlo vrijeme da se odredi budućnost teritorija koje je Rusija predala Centralnim silama. Problem Poljske i Litve, a indirektno i Srednjoeuropske unije, ponovno je isplivao na površinu. Njemačka se, kao i austrijski Nijemci, nadala, na temelju pisma cara Karla, ucijeniti Habsburgovce. Međutim, zaboravili su na Mađare koje

sramoćenjem dinastije nisu mogli nagovoriti na koncesije. Kako bi dobio oprost za svoje indiskrecije, car Karlo 12. svibnja odlazi u njemački glavni stožer gdje u principu prihvaća uniju njegove države s Njemačkom i prima puni oprost. Konkretnu aplikaciju dogovora trebali su razraditi sposobni državnici, no odmah su se pojavila neslaganja oko toga što je točno dogovoreno. Grof Burián, austrougarski ministar vanjskih poslova, tvrdio je da do zaključivanja jače unije između Centralnih sila nije moglo doći dok su austrougarske buduće granice i njena unutarnja struktura ostale neutvrđene, tj. sve dok poljsko pitanje ostaje neriješeno. Nijemci su odgovorili da nisu sigurni koje koncesije mogu dati oko tih problema dok nisu sigurni u tip odnosa koji će u budućnosti postojati između Austro-Ugarske i Njemačke. Burián je ustvrdio esencijalnu i blisku vezu između problema austro-poljskog rješenja i Srednjoeuropske unije; Njemačka je inzistirala na tome da je Srednjoeuropska unija odvojeni problem i da je poljsko pitanje dio općeg istočnoeuropskog rješenja. Nastupila je totalna blokada.

Do 1918. godine i Mađari su stekli vlastiti interes u poljskom pitanju. Oni su pristali na Andrásseyev plan spajanja austro-poljske ideje s *Mitteuropa*, ali pod jednim uvjetom. Nova Poljska trebala se spojiti s Austrijom, dok je Austrija trebala bezuvjetno predati Dalmaciju i Bosnu Ugarskoj, a ne Hrvatskoj; tako bi Mađari stekli cjelokupnu kontrolu nad srpsko-hrvatskim problemom. Blokada u pregovorima Poljaka s Njemačkom bila je povezana s blokadom unutar Austro-Ugarske.

19. *Propadanje Austrije*. U međuvremenu, austrijska je država vidno umirala. Financijska pozicija svakim danom postajala je sve manje održivom. Austrijski nacionalni dug povećao se do 70 milijardi kruna; Austrija je živjela tiskanjem novca. Cirkulacija papirnateg novca povećala se s dvije milijarde prije rata na jedanaest pri kraju 1916. te konačno na dvadeset i sedam milijardi do 1. listopada 1918. godine. Narod je gladovao. Sve zalihe i resursi su presušili. Vojska se raspala. Gradovi su bili puni dezertera, a unutrašnjost države patila je od njihovog sistematskog razbojništva. Austrija se održavala na okupu samo zato što neprijatelj nije bio blizu kako bi joj mogao zadati završni udarac.

20. *Posljednji pokušaji dogovora i rekonstrukcije*. Kada se sreća na zapadnoj fronti promijenila u srpnju 1918. godine i dok je situacija iz dana u dan postajala sve opasnijom za Centralne sile, pokrenut je još jedan pokušaj rješavanja otvorenih problema. Ludendorffov plan stvaranja litvanske i ukrajinske države pod njemačkom kontrolom propao je zbog sukoba između socijalno-konzervativnih principa Njemačke i socijalno-revolucionarnih interesa litvanskih i ukrajinskih seljaka. Probano je poljsko rješenje na socijalno bliskoj, konzervativnoj bazi. Princ Radziwiłł, poljski ministar vanjskih poslova, pozvan je u njemački glavni stožer 13. srpnja gdje mu se sljedećeg dana pridružio i austrijski car s s grofom Buriánom. Prijedlog da nadvojvodu Karla Stjepana proglase kraljem poljske države, stvorene prema njemačkom planu, djelovao je kao kompenzacija Habsburgovcima. Oni su to odbili pa je dogovoreno da se Poljacima dopusti da sami odluče između suparničkih planova. „Moramo se dogovoriti za jedan od planova...“, deklarirao je Burián u intervjuu 19. kolovoza, „koji će značajno ubrzati stvari... Poljaci se moraju pozvati kako bi sudjelovali u austro-njemačkim pregovorima... Imaju pravo slobodno izabrati svog kralja.“

Tisza je u rujnu, kao *homo regius*, započeo putovanje kroz Bosnu i Hercegovinu sa zadatkom da ustanovi kako doći do rješenja u jugoslavenskim provincijama koje bi bilo pozitivno za Mađare. Čini se da su Mađari htjeli povezati Bosnu i Dalmaciju direktno s Ugarskom, kao i što je Hrvatska bila povezana s njom, ali istovremeno ne i priznati ikakvu direktnu vezu između tih dviju jugoslavenskih jedinica. Ideja je u

svojoj kompliciranosti bila apsurdna, čak i smiješna unutar konteksta iz rujna 1918. godine. Svako jugoslavensko izaslanstvo primljeno od strane grofa Tisze, čak i ono izrazito umjerenih bosanskih muslimana, reklo mu je da je njihov cilj jugoslavensko jedinstvo. Tisza je jednom od njih rekao da je princip samoodređenja „ispazna fraza” i da su njihovi memorandumi „smiješne besmislice” te je u napadu bijesa uzviknuo: „Mi možemo nestati, ali prije nego što nestanemo imati ćemo dovoljno snage da zdrobimo sve one koji njeguju takve ambicije.” Međutim, dogovora o bosanskom problemu nije bilo ni između Austrije i Ugarske. Najistaknutija osobina austrougarske povijesti tokom Prvog svjetskog rata bila je nesposobnost promjene modela iz 1867. godine. Mogao je biti uništen, a s njim i Habsburška Monarhija, ali njegov razvoj nije bio dozvoljen.

Sredinom kolovoza u austrijskom klerikalnom tisku pojavile su se reportaže o navodnim planovima za reforme koje su se pripremale radi stvaranja četiri nacionalne države, njemačku-češku-jugoslavensku-poljsku, unutar austrijskih okvira. Planovi su pripisani profesoru Lammaschu i dr. Redlichu. Nejasno službeno priopćenje 28. kolovoza demantiralo je tadašnje spekulacije, ali je izjavilo i to da vlada razmatra „reviziju ustava, s očuvanjem svih interesa implicitnih u integritetu države, jednom od svojih najvažnijih zadaća.” Ali nitko nije djelovao zabrinutim zbog tih glasina. Njemačko-austrijski tisak bio je ironičan; mađarske novine izjavljivale su da bi bilo kakva takva promjena austrijskog ustava vodila prekidu odnosa s Ugarskom, a češki lideri, koliko god umjereni, javno su demantirali bilo kakvu povezanost s tim planovima. „Pregovori su beskorisni, zato što se naš konačni cilj ne može ispuniti pregovorima”, izjavio je Staněk, predsjednik Češke parlamentarne unije 3. rujna. „Vrijeme za pregovore je davno prošlo, sada su vremena preozbiljna za bilo koga tko bi vodio pregovore s vladom... osim ako ih ne potvrdi Češka parlamentarna unija ili Češki nacionalni komitet.” „Tokom zlokobnih dana nismo izgubili naše glave”, izjavio je Klofáč, drugi češki vođa, „i prijetnje nas nisu mogle slomiti. Glave nećemo izgubiti ni sada, a obećanja neće utjecati na nas. Češko pitanje ne može se raspravljati s bečkom vladom koja stoji iza dualnog sistema: pod tim sistemom češko pitanje ne može biti riješeno isto kao ni jugoslavensko. Različiti prijedlozi vlade u Beču za nas su stoga bezvrijedni.” S ciljem da konačno dokaže uzaludnost takvih diskusija, barun von Hussarek izjavio je 11. rujna da postoje dva limita ustavnoj reformi u Austriji – „respekta za prava i ustav Ugarske i odlučnost očuvanja ujedinjene austrijske države.”

Stare teškoće i blokade ponovno su se pojavile, a istinske reforme unutar Austro-Ugarske bile su nemoguće.

C. Pad

21. *Sumrak bogova*. U ljeto 1918. godine, putem priznavanja Čehoslovačke kao nezavisne i savezničke nacije, Saveznici su završili program potpunog uništenja Habsburške Monarhije, prije čega su dogovorili i označili talijanske, jugoslavenske i rumunjske dijelove Austro-Ugarske za predaju susjednim državama te priznali princip poljskog ujedinjenja i nezavisnosti. Mirovni pregovori s Austro-Ugarskom bili bi nelogični s obzirom da je uništenje Habsburške Monarhije i njezine dvije države-sastavnice bio željeni cilj. U jesen 1918. godine uslijedila je reakcija dviju vlada koje su htjele odmah ući u pregovore kako bi se pomoću njih postiglo neizravno priznanje njihovog prava da predstavljaju narode Habsburške Monarhije i da nastave nadnacionalno postojanje. Panika u vojnim krugovima pružila je pozadinu tim pokušajima. U svom govoru 9. rujna, grof Burián žalio se na intenciju Saveznika da unište Habsburšku Monarhiju; u noti od 15. rujna, koja je predlagala neformalne razgovore o miru, citirao je stare govore savezničkih državnika kako bi pokazao da njihova namjera nije bila

uništiti Monarhiju: zatvorio je oči pred prijetnjom s kojom se više nije mogao suočiti. Predsjednik Wilson uputio je austrougarsku vladu na svoje principe koje je označio kao temelje pregovora. Burián je 20. rujna odgovorio da austrougarska ponuda ostaje otvorenom. Nakon toga uslijedio je bugarski vojni raspad, pošto je 26. rujna zatražila primirje, a 29. prihvatila uvjete gotovo jednake bezuvjetnoj predaji. Svi su osjetili kako je to bio početak općeg poraza i da je kraj bio nadohvat ruke. Nijedna neprijateljska vojska nije još dospjela do granica Habsburške Monarhije, a veliki teritoriji van njenih granica još uvijek su bili pod njenom vojnom okupacijom. Bez obzira na to, u roku od mjesec dana Habsburška Monarhija i njezina politička struktura raspast će se, uništeni ne od strane vanjske sile nego od logike dotad potiskivanih ideja. Ljudi koji su na početku listopada bili vladari ili su smatrani vladarima velikog i antičkog carstva, na njegovom kraju bili su ništa više od individua bez definiranog političkog položaja ili veza. Napustili su praznu pozornicu ispraćeni jekom dezerterstva.

Listopad 1918. godine u Austriji će zauvijek ostati izvanredan po svojoj psihologiji i kao primjer kako ideje, jednog dana opisivane kao nezamislive, mogu biti ostvarene drugog dana, dok neke druge ideje, koje su izgledale kao čvrste činjenice, mogu nestati iz stvarnosti. Austro-Ugarska je nestala kada je iščeznula iz svijesti pokorenih naroda. Rat je prekinuo običaje, a približavanje poraza uništilo je ideje koje su sačinjavale austrougarsku političku i socijalnu strukturu. Jezik se promijenio; po prvi put muškarci su donosili zaključke iz starih poznatih činjenica; brzina kojom su to radili povećavala se iz dana u dan da bi na kraju postala katastrofičnom. Diplomatske note, govori u bečkom i budimpeštanskom parlamentu, deklaracije i manifesti objavljeni u Pragu, Zagrebu, Krakovu ili Lavovu, nisu više bili samo potezi u političkoj igri. Mase su slušale marš događaja, lideri su gledali kretanja nijemih masa. Činilo se kao da elementarne sile, bez ičijeg upravljanja, kontroliraju i djeluju kroz ljude. Naslijeđeni politički temelji nestajali su iz stvarnosti svakodnevice, a u tom velikom vakuumu izgledalo je kao da ideje, oslobođene prepreka, slušaju jedino vlastite zakone.

22. *Hussarekov govor 1. listopada 1918. godine.* Austrijski parlament sastao se 1. listopada 1918. godine. Predsjednik vlade, barun von Hussarek, otvorio je sjednicu detaljnim govorom, čija bi mu formulacija donijela nagradu na školskom natjecanju – bio je to posljednji „govor pun bisera“⁶ austrijske birokracije. „Na balkanskom frontu naše trupe stoje rame uz rame s njemačkim trupama, i tamo, isto tako, čuvaju vjerno i prekrasno ono čvrsto zacementirano savezništvo koje će se u budućnosti nepokolebljivo oduprijeti testovima sudbine... Sat za mirovne pregovore mora doći. Ja na njega gledam s mirnoćom i odlučnošću.“

- a) *Poljska.* S problemima, o kojima se raspravljalo u srpnju i kolovozu, bavilo se kao da je u moći austrijskih lidera bilo odlučivati o njihovom budućem razvoju. „Poljska će postati nezavisan faktor u političkom svijetu Europe... Forma poljske države mora biti slobodno odlučena od strane samih Poljaka. Poznato je da u Poljskoj postoji jaka struja koja favorizira uspostavljanje njene nezavisnosti unutar bliske unije s Habsburškom Monarhijom i nitko ne može pogrešno shvatiti, ako mi na našoj strani, simpatiziramo s tim pokretom i pokušamo ga susreti na pola puta... Mi apsolutno poštujemo poljsko pravo na samoodređenje i samo tražimo da ga i drugi isto poštuju, pa i u slučaju da na kraju ispadne u našu korist.“ Je li se on nadao da će se Poljaci ukrcati na tonući brod ili je to bila vesela pjesma koja je pjevana kako bi se izbjegla panika?
- b) *Jugoslavenski problem.* U Bosni i Hercegovini Austrija se „ne namjerava odreći svojih prava ili ih razmijeniti za nadu u teritorijalna proširenja negdje drugdje... Interesi njezina naroda i monarhije moraju se čuvati. Sada se jasno pokazuje da povijesna

odvojenost Bosne od Hrvatske i Dalmacije više ne odgovara pravednim željama njihovih stanovnika." Ponovno se pojavila stara dinastička hrvatska ideja, uperena protiv Mađara: habsburške i mađarske koncepcije i dalje su stajale oprečno jedna spram druge, čak i dok su se materijalni temelji i jednih i drugih ubrzano raspadali. Ni njemački nacionalisti nisu se u potpunosti oslobodili svojih naslijeđenih veliko-austrijskih instinkta. Oni koji su implicitno priznali Mađare kao svoje najbliže suradnike i 30. rujna odlučili prići mađarskim liderima sa željom da prodiskutiraju „probleme koji su se ticali obiju država“, istoga su dana izglasali rezoluciju protiv prepuštanja Dalmacije Ugarskoj; ona je mogla biti prepuštena „samo Hrvatskoj, pod jasno definiranim uvjetima.“

- c) *Narodna autonomija u Austriji.* „Gospodo, željezni marš dana u koji nas je sudbina stavila“, nastavio je hladnokrvni Hussarek, „tjera nas da ne previdimo ili zamijemo zadaće budućnosti za tugu sadašnjosti; nakon ostvarenja mira u inozemstvu moramo početi radi na tome da uredimo vlastitu kuću. Njezina struktura ima trajno vrijedne temelje, ali zahtjeva biti kompletirana i renovirana. Mi više ne možemo sebi braniti razmatranje i rješavanje problema autonomije za različite narode... Koristan princip narodne autonomije može se primijeniti još i dublje, i ako se to napravi sistematski, možemo očekivati značajno poboljšanje ili čak završni rasplet. Teškoća leži u primjeni rješenja... Zadaća za vladu bit će pažljivo pripremiti i započeti taj teški rad.“ Kakav osjećaj za vrijeme! U listopadu 1918. godine austrijska vlada predložila je pripreme za sučeljavanje sa zadaćom pažljivog preliminarnog rada na započinjanju teške primjene „korisnog principa“ interne rekonstrukcije.

23. Stav stranaka.

- a) *Austrijski Nijemci.* „Kako bi lijepo zvučao taj govor prije deset godina i kako bi bio koristan!“ odgovorio je lider njemačko-austrijskih socijalista. „Možda čak i pred četiri godine, možda čak i pred godinu dana. Budući da više ne izgleda kao proizvod shvaćanja problema nego kao posljedica straha, čini se sada manje efikasnim nego što je trebao biti.“ Na dan kada se sastao parlament, njemačko-austrijski socijalisti iznijeli su vlastite prijedloge. Cijeli talijanski teritorij trebao se predati Italiji, Poljaci i Ukrajinci su trebali biti pušteni da sami odluče svoju sudbinu, a Zapadna Austrija, stara njemačka domena, trebala se spasiti i očuvati na pseudo-narodnoj i pseudo-teritorijalnoj bazi. Predstavnici različitih naroda u Carevinskom vijeću trebali su se organizirati u narodne sabore, napisati ustave za svoje teritorije i zajedno razmotriti koji poslovi bi trebali ostati pod zajedničkim ovlastima: njemačko-austrijski socijalisti na umu su imali njemačke Austrijance, Čehe i Jugoslavene, iako do tada plan još nije bio izričito limitiran na njih. Stoga se Čehe i austrijske Jugoslavene pitalo prihvaćaju li granice Zapadne Austrije te da prodiskutiraju njihovu budućnost odvojenu od Slovaka i Jugoslavena iz Ugarske, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije, dok su predstavnici njemačkih rubnih teritorija u češkim provincijama te čak i iz njihovih njemačkih enklava trebali pristupiti njemačko-austrijskom saboru. To je bio primjer obuzdanog, ali i dalje naivno egoističnog njemačkog nacionalizma. Forma se promijenila, ali je suština ostala ista.

Dana 2. listopada 1918. godine glasine da će austrougarska vlada u novoj mirovnoj noti prihvatiti Četrnaest točaka predsjednika Wilsona, natjerale su pan-germanističke zastupnike da predlože da se, u tom slučaju, njemački predstavnici moraju odmah povući iz austrijskog parlamenta i formirati njemačko-austrijski narodni sabor. Trebalo je preduhitriti Čehe glede njemačke Bohemije; što se tiče austrijske države, ona nije bila problem njemačkih nacionalista u trenutku kada je postala nesposobnom služiti njihovim interesima. Na konferenciji triju velikih njemačkih stranaka, 4. listopada, Nacionalna unija, Kršćanski-socijali i socijalisti

razvili su u potpunosti plan implicitan u socijalističkim rezolucijama od 1. listopada, a 5. listopada socijalistički je program prihvaćen od strane ostalih stranaka kao baza za pregovore. Odlučili su priznati pravo romanskih i slavenskih naroda na odluku o vlastitoj sudbini i na formiranje vlastitih država, ali bez mogućnošću da uključuju etnički njemački teritorij. Svi njemački teritoriji u Austriji trebali su formirati njemački-austrijsku državu koja bi bila slobodna riješiti svoje odnose s drugim narodima i s Njemačkom. Austrijski Nijemci ušli bi u pregovore s Česima i Jugoslavenima o transformiranju Austrije u slobodnu zajednicu nezavisnih država, ali ako bi se to odbilo, oni bi se sa svom snagom odupirali bilo kakvom pokušaju austrijskih vlasti ili stranih sila da bez njihova pristanka riješe njihovu sudbinu ili sudbinu bilo kojeg dijela njihovog teritorija. Pod utjecajem debate koja je slijedila Hussarekov govor, austrijski Nijemci napravili su značajne korake unaprijed unutar pet dana. Balast do tada već nebitnih naslijeđenih koncepcija izbačen je preko palube. Habsburška Monarhija, Austro-Ugarska, sama austrijska država, nestala je iz njihove svijesti; u njihovim umovima Zapadna Austrija ostala je jedina stvarnost. Oni bi pregovarali s Česima zbog njemačke manjine u njihovim provincijama, i sa Slovencima čiji se teritorij nalazio na njihovom putu prema moru. Pregovarali bi i sa svojim rođacima u Njemačkoj. Preko Habsburgovaca su prešli u tišini. Bosna i Hercegovina te kako je izgledalo, čak i Dalmacija bile su zaboravljene, Galicija i Bukovina otpisane, Ugarska se nije spominjala, a austrijske vlasti tretirane su kao tuđinske austrijskim Nijemcima. Konačan prekid došao je u svijesti starih prvaka Habsburške Monarhije; čak su ga i kršćanski-socijali morali prihvatiti. Od tog trenutka austrijski Nijemci bili su austrijski Nijemci i ništa više.

- b) *Česi i Jugoslaveni.* Austrougarska vlada pokušala je započeti mirovnu konferenciju kako bi reafirmirala postojanje monarhije i dvojnog sustava i na takav način implicitno negirala postojanje i ustave čehoslovačkog i jugoslavenskog naroda. Česi i Jugoslaveni u austrijskom parlamentu odgovorili su na Hussarekov govor od 1. listopada zahtjevom da oni sami sebe predstavljaju tokom mirovnih pregovora, deklaracijom kako neće dopustiti austrougarskoj vladi da govori u njihovo ime niti da će diskutirati o svojoj budućnosti s austrijskom vladom, nego da će naći rješenje zajedno sa Saveznicima. Oni nisu mogli razmatrati rješenje koje bi važilo samo unutar granica Austrije. „Ako bi austrijska vlada pod pritiskom odlučila formirati Bohemiju, Moravsku i Šlesku u češku državu bez ugarskih Slovača“, izjavio je češki lider, „oni bi u tome vidjeli samo pokušaj slamanja njihovog narodnog jedinstva...“ Oni su se razmetali prkosnom neloyalnošću. „Ni kap češke krvi nije samovoljno prolivena na strani Centralnih sila. Tri čehoslovačke legije koje su se borile zajedno sa Saveznicima prozване su ološem, ali austrijska vlada će upravo s njima morati diskutirati o budućnosti čehoslovačkog naroda i zato mi sada tu nećemo o tome razgovarati s vama.“ „Jugoslaveni se skromno zahvaljuju za bilo kakve planove o autonomiji“, izjavio je njihov glasnogovornik u Carevinskom vijeću. „barun von Hussarek došao je prekasno. Kroz sve jugoslavenske zemlje jasno se čuje glas: potpuna sloboda ili smrt! Nikakve prevare više ne mogu odvajati Slovence od Hrvata i Srba...“

Prvih dana listopada Česi i Jugoslaveni razmatrali su trebaju li napustiti Carevinsko vijeće i tako definitivno prekinuti odnose s austrijskom državom. Međutim, nisu bili sigurni kakvu politiku i koje stavove bi Saveznici zauzeli prema Austro-Ugarskoj pa su se zato susprezali od neopozivih odluka. Oni su ostali u Carevinskom vijeću, koje im je pružalo najbolju javnu tribinu unutar Habsburške Monarhije, dok su istovremeno konsolidirali narodne organizacije u njihovim još uvijek provincijalnim centrima. U Zagrebu je 5. i 6. listopada održana konferencija svih jugoslavenskih stranaka iz zakonodavnih tijela Austrije, Ugarske, Hrvatske i

- Bosne te je osnovano Narodno vijeće koje je trebalo voditi jugoslavenske poslove.
- c) *Poljaci*. U debati koja je slijedila Hussarekov govor, predsjednik Poljskog kluba pričao je nježnijim tonovima nego drugi slavenski lideri, djelomično zbog navike, a djelomično zbog želje da se austrijsku vladu pridobije kako ne bi pokvarila poljske spletke u istočnoj Galiciji. On je izjavio da cijeni to što je premijer priznao pravo Poljaka da sami odluče o svojoj sudbini, priznao da postoji pokret u korist ostvarenja poljske nezavisnosti u dodiru s Habsburškom Monarhijom, objasnio da je to bazirano na prošlim odnosima Poljaka prema Austriji, na ulozu koju je Poljski klub odigrao u Carevinskom vijeću i kasnije u zajedničkim bitkama poljskih legija s Austrijom, dok je istovremeno tvrdio da Poljaci zaslužuju mjesto među potlačenim narodima Austrije. Završio je sa zahtjevom da se završi ujedinjenje Poljske, koje uključuje i Šlesku, izlaz na more i direktnog predstavnika na mirovnoj konferenciji za sve Poljake. Podrazumijevalo se da će cijela Galicija biti predana Poljskoj, iako su Poljaci u istočnoj Galiciji činili tek oko petine stanovništva.
- d) *Ruteni*. Predstavnici Rutena predali su strastveni protest protiv toga da budu podčinjeni poljskoj vlasti. „Mi ćemo se radije boriti i umrijeti nego dopustiti da nas Poljska anektira.“

24. *Austro-Ugarska prihvaća Četrnaest točaka predsjednika Wilsona i čeka na odgovor*. Austro-Ugarska vlada 4. listopada⁸, zajedno s Njemačkom i Turskom, nudi ulazak u mirovne pregovore na bazi Četrnaest točaka predsjednika Wilsona od 8. siječnja 1918. godine, na bazi četiriju principa koje je opisao u svom govoru 11. veljače te na bazi njegova govora 27. rujna. Točka broj deset uvjetovala je da bi „narodima Austro-Ugarske, čije mjesto među narodima mi želimo vidjeti čuvanim i osiguranim, trebalo dati najslobodniju priliku autonomnog razvoja.“ Austro-Ugarska ju je prihvatila bez da se dovoljno raspitala o njenom točnom značenju. Od tada ništa nije moglo biti napravljeno u Austriji dok se Washington nije oglasio. „Austrija ima premijera koji živi u Washingtonu“, pisala je *Neue Freie Presse* 9. listopada. „Njegovo ime je Woodrow Wilson, a njegov izvršni službenik u Beču je barun von Hussarek.“ Promjene u austrijskoj vladi, nove deklaracije ili ponude, planovi za budućnost, sve bi se moglo pokazati jednako beskorisnim. „Mi možemo napraviti previše ili premalo... Premijer je Woodrow Wilson u Washingtonu“, ponovljeno je 12. listopada. „On zna koje uvjete želi propisati Austriji...“ Dan za danom, bečke su se novine nestrpljivo žalile: „Još uvijek nema odgovora iz Amerike.“ U tjednima velike krize austrijska vlada postala je potpuno paralizirana. Čekala je odgovor ili, bolje rečeno, presudu. Morala je čekati dugo vremena, a tijekom čekanja prestala je biti vladom.

Barun von Hussarek 8. listopada čitao je mirovnu notu od 4. listopada u Carevinskom vijeću, priznao da je označila „modifikaciju političkih koncepcija na kojima se austrijska službena politika do tada bazirala“, i da je došlo vrijeme za „odrasle narode (*mündige Völker*) da odluče sami o svojoj budućnosti.“ Austrija se prestala pretvarati i zahtijevati da vlada, ona je kapitulirala pred nepoznatom budućnosti. „Austrija će prikazivati „Kralja Leara““, bio je jedan od komentara njezinih stanovnika.

Odgovor predsjednika Wilsona Njemačkoj 9. listopada primljen je na znanje; on je proglasio da evakuacija svih savezničkih teritorija mora prethoditi bilo kakvom uspostavljanju primirja i pitao da li je carski kancelar „pričao samo u ime konstituirane vlasti carstva koja je do sada vodila rat.“ Reuterov telegram 8. listopada iz Washingtona dodao je: „Službeno je objavljeno da se odgovor na austrijski mirovni prijedlog trenutno ne razmatra.“ Očaj se raširio među vladajućim krugovima Habsburške Monarhije. Njemačka i Austro-Ugarska su 4. listopada predale istu ponudu Americi, a samo je Njemačka dobila odgovor. Koje je bilo

značenje izostavljanja Austro-Ugarske? Austrougarske trupe, jednako kao i njemačke, okupirale su saveznički teritorij. Je li se Austro-Ugarska trebala obazirati na odgovor koji je ignorirao njezino postojanje? Ali kako si je mogla dopustiti ignoriranje te diplomatske note? I što je Austro-Ugarska vlada trebala odgovoriti ako je se pita koga predstavlja?

Njemačka vlada u svom odgovoru predsjedniku Wilsonu 12. listopada specifično spominje Austro-Ugarsku i njeno suglasje oko evakuacije savezničkog teritorija. Predsjednik Wilson, u zaključku svoje note od 14. listopada, u kojoj opisuje da će vojni savjetnici Saveznika dogovoriti uvjete primirja, objavio je i da će odvojena nota biti poslana austrougarskoj vladi. Austro-Ugarska je morala čekati.

25. *Posljednji habsburški pokušaj.* U međuvremenu, započeo je pokušaj formiranja vlade koja bi mogla reći koga predstavlja. Lammasch, stari pacifistički profesor koji je u kolovozu 1918. godine pričao o unutarnjem „pomlađivanju“ Austrije, trebao je naslijediti Hussareka, iako su mu austrijski Nijemci bili neskloni zato što nisu vjerovali da će iskreno stajati uz Njemačku. Predstavnici svih austrijskih naroda pozvani su 10. listopada na audijencije kod cara 12. i 13. listopada; planovi o kojima se trebalo raspravljati bili su ugrubo poznati. Narodi su trebali dobiti pravo da uspostave države unutar austrijskih okvira. Promjena je trebala biti provedena s kabinetom koji bi predstavljao sve narode. Samo su Poljaci trebali biti pušteni van kruga u skladu s točkom trinaest predsjednika Wilsona⁹, s nadom da će se ta habsburška golubica mira vratiti s maslinovom granom tj. povećanjem teritorija. Česi su bili prvi koji su vidjeli cara i izričito odbili ulazak u ponuđeni kabinet. Oni su tražili trenutno uspostavljanje češke vlade u Pragu, sudjelovanje na mirovnoj konferenciji, kao i to da se sve češke pukovnije vrate u češke provincije te, naravno, i prirodni prateći potez – povlačenje svih stranih trupa. Upozorili su cara da češki popularni pokret više ne može biti potisnut, i da će, ako se ne nešto odlučno ne poduzme, narodi sami odraditi svoje. Tusar, jedan od članova češke delegacije (i poslije premijer Čehoslovačke Republike), objavio je poslije intervjua članak u kojemu objašnjava da je svrha pokušaja formiranja kabineta koji bi predstavljao sve austrijske narode bila ta da se svijetu kaže: „U Austriji je sve u savršenom redu. Ne trebate se brinuti oko nas!“ „Mi sami, i samo mi, možemo donijeti odluke o našoj budućnosti“, to je bio Tusarov odgovor. „Dat ćemo sami sebi ustav koji trebamo. Sami ćemo utvrditi naše odnose sa susjednim državama i odbit ćemo priznati bilo kakvo miješanje Beča ili Budimpešte... češka država mora se podići s češkom vladom na njenom čelu. Njeni predstavnici pojaviti će se na mirovnoj konferenciji. Tamo će se odlučiti kako će svijet ubuduće biti organiziran.“ Prije nego što Česi počnu pregovore s Bečom, austrijski službenici moraju prestati vladati u Bohemiji.

Odbijenica Čeha, nakon koje su došle i one drugih naroda, ubila je ideju koalicijskog kabineta. „Ni državni udar odozgo ni revolucija odozdo“, napisao je *Arbeiter-Zeitung* 12. listopada, „ne može proizvesti vladu kojoj bi svi narodi vjerovali da u njihovo ime pregovara za mir zbog toga što mnogi narodi više ne žele Austriju i demantiraju pravo bilo koje austrijske vlade da se bavi njihovim poslovima. To je gola, brutalna činjenica koju ni jedna pronicljiva osoba ne može poreći... Mi se moramo suočiti s činjenicom da Wilson neće pozvati austrougarsku vladu na mirovne pregovore nego samo predstavnike svakog naroda Austro-Ugarske.“ „Ne može biti sumnje u to“, pisao je *Arbeiter-Zeitung* 15. listopada, „da se vodi proces u kojem se raspušta država miješanih naroda te se stvaraju odvojene i nezavisne nacije; možda ne još po zakonu i činjenici, ali se to već dogodilo u umovima ljudi... Narodi postoje, konstituirani davno u prošlosti, i njihova želja da budu slobodni i nezavisni je nepokolebljiva...“

Što je, u tom slučaju, trebalo biti od njemačke Austrije? Otto Bauer, kasniji ministar vanjskih poslova njemačko-austrijske republike, 13. i 15. listopada ukazao je, u *Arbeiter-Zeitungu*, na to da neće moći postojati jedna njemačka Austrija, već da morati postojati tri geografska fragmenta – Unutrašnja Austrija (Beč i alpske provincije), sjeverna Bohemija (njemački krajičak od Egera do Trautenuau) i Sudetenland¹⁰ (nekoliko okruga u istočnoj Bohemiji, sjevernoj Moravskoj i zapadnom dijelu austrijske Šleske do Troppau), koji bi, osim u slučaju da ostanu ujedinjeni kroz ostanak unutar austrijske super-države, mogli očuvati njihovo jedinstvo jedino kroz uniju s Njemačkim Carstvom. Austrijska federalna država nužno bi morala zadržati vrlo značajnu moć nad ekonomskim poslovima, ali činilo malo vjerojatnim sumnjivo da bi bilo koji od drugih naroda pristao na takvu predaju vlastitog autoriteta. „Zbog toga što su njemački Austrijanci kao industrijski narod imali jak interes u zadržavanju jedinstvenog ekonomskog teritorija, oni su podrazumijevali postojanje takvog osjećaja i kod drugih, ali u stvarnosti ne-njemački narodi, većinom vezani za poljoprivredu, nisu osjećali istu potrebu. Posljedično, čak i zbog ekonomskih razloga njemačka Austrija morala bi se pridružiti Njemačkoj. Austrijski Nijemci brzo su gubili nadu u svoju sposobnost očuvanja Zapadne Austrije.“

26. *Ugarska i tonući brod.* Mađari su pažljivo promatrali probleme u Austriji. Osjećali su da se ubrzano približava trenutak kada će Ugarska morati prekinuti svoje veze s Austrijom, ako želi izbjeći biti poražena s njom u bankrotiranoj grupi protiv koje će narodi-vjerovnici postaviti svoje zahtjeve. Mađarsko kraljevstvo Ugarske trebalo se pretvarati da je podčinjeni narod koji je sada napokon dobio slobodu za kojom je već dugo žudio – zašto ne bi zadržalo direktnu kontrolu nad Slovačkom, Transilvanijom i Banatom kao što su Poljaci predlagali da oni zadrže svoju kontrolu nad istočnom Galicijom? Mađarski socijalisti, u manifestu objavljenom 7. listopada, predložili su kulturnu autonomiju podčinjenim narodima u Ugarskoj „koja [Ugarska] zahtjeva svoje pravo da odluči o vlastitoj sudbini.“ „Samoodređenje“ – pravo koje je grof Czernin zatražio za Austro-Ugarsku u argumentu s boljševicima u Brest-Litovsku. Beč je trebao biti žrtveni jarac. Njemačka, koju su Apponyi i Andrassy nedavno, ništa manje nego Tisza i Wekerle, opisali kao prirodnog, neizostavnog saveznika Ugarske¹¹, trebala se napustiti. Tisza je 10. listopada održao značajan govor. Nedavni razvoj događaja u Austriji, pričao je, zatresao je temelje Dvojne monarhije i ako se očekivane promjene dogode, Ugarska će morati reafirmirati svoju potpunu nezavisnost. Što se tiče njemačkog savezništva, ono je bilo potrebno jedino dok je Ugarska bila pod prijetnjom carske Rusije. Još eksplicitniji bio je dr. Wekerle (koji je postao ministar-predsjednik u kolovozu 1917. godine, nakon što je Tisza dao ostavku u svibnju) kada se 11. listopada obratio izvršnom komitetu svoje stranke. „Dogodile su se temeljite promjene našeg odnosa s Austrijom. Konfrontirani smo s gotovim činom... To da se Austrija u potpunosti okreće federalizmu je ozbiljna stvar. Bohemija predlaže kompletan prekid na federalističkoj bazi i formiranje odvojene države... Austrija nema snage oduprijeti se takvim pokušajima... Nema više one Austrije s kojom smo zaključili naš ugovor u prošlosti.“ Ona ne može ispuniti svoje obaveze s obzirom na zajedničku obranu i ekonomske poslove. Ugarska mora utrti svoj put i čuvati svoje interese; teritorijalni integritet njezina je prva briga...

Malo je rečeno o dinastiji; oba govora implicirala su to da nikakva trenutna promjena nije razmatrana. Mađari su se izgleda bojali da bi preuranjeni prekid s dinastijom mogao dati šansu Habsburgovcima za osiguranje boljih uvjeta Austriji na štetu Ugarske, tj. kroz pokušaj istinske federalizacije cijele Habsburške Monarhije, uključujući i mađarski dio.

Pregovori su se vodili za novi mađarski koalicijski kabinet. Više lidera je odbilo poziciju ministra-predsjednika. Grof Mihály Károlyi savjetovao je cara da sazove kabinet sastavljen od radikala i socijalista te odbio surađivati s predstavnicima starog sistema. Wekerle 14. listopada službeno daje ostavku, ali sljedećeg ju dana povlači pod uvjetom da se unese posebna klauzula koja garantira ugarski teritorijalni integritet u carsku proklamaciju o federalizaciji Austrije. U Ugarskoj delegaciji¹² Mihály Károlyi zatražio je trenutnu deklaraciju ugarske potpune nezavisnosti i abolicije svih institucija zajedničkih Ugarskoj i Austriji. Na Tiszin prijedlog, međutim, delegacija je odgodila rješenje dok se ne dobije odgovor predsjednika Wilsona. I oni su morali čekati.

27. *Manifest federalizacije od 16. listopada.* Unatoč odbijanju različitih austrijskih naroda da se pridruže koalicijskom kabinetu, napravljen je pokušaj da se makar naizgled ispuni deseta točka programa predsjednika Wilsona; nadalo se da bi to možda moglo očuvati Austriju.¹³ Carski manifest, datiran 16. listopada, proglasio je federalizaciju Austrije: odluka je supotpisana od istog onog Hussareka koji je 11. rujna izjavio vladinu „odlučnost očuvanja ujedinjene austrijske države“, 1. listopada pričao vrlo nejasnim jezikom o narodnim autonomijama te se 8. listopada čak suzdržao od objašnjavanja prirode i dosega autonomije koja bi se trebala dopustiti. „Sada se rekonstrukcija domovine na njezinim prirodnim i posljedično najpouzdanijim temeljima mora započeti bez odgađanja“, pisalo je u manifestu. „Želje austrijskih naroda moraju se pažljivo harmonizirati i mora se početi s njihovom realizacijom... Austrija, u skladu sa željama njezinih naroda, mora postati federalna država u kojoj svaki narod unutar vlastitog teritorija formira svoju zajednicu. To ne znači da treba donijeti unaprijed zaključak o uniji poljskih teritorija Austrije s nezavisnom poljskom državom. Grad Trst i njegovi teritoriji, u skladu sa željama njegovih stanovnika, dobivaju specijalnu poziciju. Rekonstrukcija, koja ni na koji način ne želi prekršiti integritet zemalja ugarske Svete krune, mora osigurati nezavisnost svakoj državi, ali isto tako i efikasno braniti zajedničke interese... Ja zovem narode da surađuju međusobno u velikoj zadaći kroz narodna vijeća sastavljena od članova koji predstavljaju svaki narod u Carevinskom vijeću, i da međusobno, i s mojom vladom, osiguraju interese naroda...“ Car i njegova vlada tako su priznali samima sebi da su nebitni nacionalnim državama, ali su i dalje pokušavali održati svoje postojanje kroz administrativnu mašineriju; u manifestu se ni jednom riječju nisu spominjale narodne vlade, neizostavne, logične pratiocice novih nacionalnih država.

Dan prije izdavanja manifesta premijer ga je trebao pročitati vođama različitih naroda u parlamentu. Česi su se odbili pojaviti na sastanku, poljski lideri su bili u Varšavi, Ukrajinci su, u očekivanju poljskog pokušaja proglašavanja istočne Galicije „poljskim teritorijem“, protestirali protiv neodređenosti manifesta, Jugoslaveni, koji su se pojavili na sastanku, izjavili su vlastitu solidarnost s Česima. Dana 16. listopada Česi i Jugoslaveni zajedno su dali izjavu delegaciji za vanjske poslove. Oni su „nepovratno inzistirali da, budući da su čehoslovačko i jugoslavensko pitanje internacionalni problemi, oni mogu biti zadovoljavajuće riješeni jedino na generalnoj mirovnoj konferenciji“ i da je „bilo kakva rasprava o prijedlozima u carskom manifestu prije objavljivanja odgovora predsjednika Wilsona na austrougarski mirovni prijedlog bespredmetna...“ Češko narodno vijeće u Pragu i jugoslavensko narodno vijeće u Zagrebu 19. listopada jednom zauvijek odbijaju bilo kakve daljnje rasprave s Bečom i Budimpeštom.

Istog dana kad je manifest potpisan (16. listopada), Wekerle je u Ugarskom parlamentu proglasio da će, zbog federalizacije Austrije, veza između dviju država

u budućnosti biti reducirana na personalnu uniju, te da će Ugarska morati riješiti vlastite političke i ekonomske probleme na potpuno neovisnoj bazi. Unutar Ugarske, narodima nije ponuđeno ništa više od jezičnih sloboda; jedinstvo i integritet mađarske države moralo se očuvati. Dr. A. Vaida-Voevod, poslije rumunjski premijer, odgovorio je traženjem potpunog i slobodnog samoodređenja za ugarske Rumunje i odbijanjem zahtjeva Ugarskog parlamenta i vlade da ih predstavljaju. Slična deklaracija napravljena je u ime Slovaka od strane njihovog predstavnika oca Juriga.

28. *Razvoj događaja u Poljskoj.* Bilo je nužno izostaviti Poljake iz carskog manifesta jer je trinaesta točka predsjednika Wilsona, prihvaćena 4. listopada i od Njemačke i od Austro-Ugarske, uvjetovala da bi „nezavisna poljska država, koja bi trebala biti uspostavljena, trebala uključivati teritorije nastanjene neosporno poljskim narodom...” Dana 7. listopada poljsko Regentsko vijeće u Varšavi, formirano u jesen 1916. godine od strane najpomirljivijih elemenata, donijelo je očiti zaključak iz nota Centralnih sila (kao i iz govora novog njemačkog kancelara princa Maxa od Badena, koji je 5. listopada dao svoju potporu slobodno izabranim saborima na okupiranim teritorijima Istoka), i objavio manifest poljskom narodu nagovještavajući sastavljanje predstavničke nacionalne vlade i sazivanja poljskog sabora. Manifest je završio frazom o „slobodnoj i ponovno ujedinjenoj Poljskoj”. Poljski predstavnici u austrijskoj delegaciji 15. listopada proglašavaju, u ime svih poljskih članova austrijskog Carevinskog vijeća, da oni od sada sebe smatraju „subjektima i građanima slobodne i ponovno ujedinjene poljske države.” Pozvali su austrougarsku vladu da povuče potrebne korake kako bi se principi predsjednika Wilsona realizirali, uključujući jasno definiranje prava poljskog naroda za prisustvovanje mirovnoj konferenciji. Istoga dana vođe galicijskih Poljaka pozvani su, od strane Regentskog vijeća, u Varšavu kako bi sudjelovali u stvaranju nove poljske vlade.

Njezino stvaranje suočeno je s jedinstvenim teškoćama. Nacionalni demokrati, koji su imali punu potporu francuske vlade, pokušali su zakonom zabraniti svoje političke protivnike među konzervativcima i umjerenjacima i reducirati radikalnu ljevicu na čisto dekorativan nivo u vladi kojom bi dominirali nacional-demokrati. Nakon dugih pregovora, Regentsko vijeće predalo se nacionalnim demokratima te je 19. listopada jednom od njihovih vođa bilo povjereno formiranje novog kabineta, čiji je sastav Regentsko vijeće priznalo 23. listopada. Ljevica je odbijala biti dio te vlade, koja je tako postala ekskluzivno nacional-demokratska. G. Stanislaw Glombinski, njihov lider u Galiciji koji je postao ministar vanjskih poslova, poslao je 24. listopada sljedeći diplomatski telegram njemačkom državnom tajniku, dr. Solfu, i austrougarskom ministru vanjskih poslova, grofu Buriánu: „Nakon što sam preuzeo dužnost ministra vanjskih poslova, moja je želja da Vašu izvrsnost uvjerim u moje najbolje namjere zadržavanja prijateljskih odnosa između naših susjednih država” – zanimljiv performans čovjeka i grupe koja je znala tvrditi da ima monopol u odnosima s Antantom.

29. *Istočna Galicija.* Na dan 28. listopada konferencija austro-poljskih predstavnika sastala se u Krakovu i izglasala komisiju koja je trebala zaključiti galicijske odnose s Austrijom. Predstavnici tri milijuna i dvjesto tisuća Rutena nisu bili pozvani, kao ni oni nacionalnih Židova – većine među devetsto tisuća galicijskih Židova. Usprkos tome Poljski likvidacijski komitet uspostavljen kao predstavnik cijele zemlje pod vodstvom nacionalnih demokrata, odlučio je unutar pet dana prebaciti svoje sjedište iz Krakova u Lavov, što je bila očita provokacija Rutena.

Rutenski su članovi Carevinskog vijeća, na sastanku u Beču 10. listopada, odlučili sazvati konferenciju predstavnika svih rutenskih teritorija Austro-Ugarske

u Lavovu 18. listopada. U međuvremenu, 16. listopada objavljen je carski manifest. Na konferenciji je izglasano Ukrajinsko narodno vijeće koje se trebalo ponašati kao „ustavotvorna skupština dijela ukrajinskog naroda koji je naseljavao teritorije Austro-Ugarske Monarhije...” Ukrajinski socijalisti radili su pritisak da se provede trenutno ujedinjenje s ruskom Ukrajinom, ali kada su nadglasani napustili su skupštinu; umjerenim strankama, očito u strahu od pada u kaos koji je tada vladao u ruskoj Ukrajini, bilo je draže prvo organizirati vlastitu vladu i administraciju. „Ukrajinsko narodno vijeće ima pravo i dužnost, u trenutku koji smatra primjerenim, u ime Ukrajinaca iskoristiti, pravo na samoodređenje i odlučiti s kojom državom ujediniti teritorije naseljene Ukrajinacima.“ Sljedećeg dana Narodno je vijeće odlučilo sastaviti ukrajinske teritorije Austro-Ugarske u odvojenu državu, pozvati poljske i židovske nacionalne manjine naseljene na tim teritorijima da pošalju predstavnike u vijeće, pripremiti se za sazivanje sabora izabranog univerzalnim pravom glasa prema proporcionalnom sistemu te odobriti kulturnu autonomiju i dodijeliti mjesta u vladi nacionalnim manjinama; kao posljednje odlučilo je tražiti i direktno predstavljanje na mirovnoj konferenciji, negirajući pravo grofu Buriánu da ih predstavlja.

Do 2. studenog Poljski likvidacijski komitet trebao se sastati u Lavovu, glavnom gradu istočne Galicije. Ukrajinsko narodno vijeće ih je preduhitriilo. U rano jutro 1. studenog ukrajinske trupe, djelujući pod naredbama vijeća, okupirale su vladine zgrade u Lavovu te je vijeće preuzelo ulogu vlade u istočnoj Galiciji. Poljska manjina odbila je prihvatiti ponude Ukrajinaca te su istog dana započeli vojni sukobi.

30. *Odgovor predsjednika Wilsona Austro-Ugarskoj.* Odgovor predsjednika Wilsona austrougarskoj noti od 7. listopada bio je objavljen 21. listopada. Nota, datirana 18. listopada, objasnila je da predsjednik ne može uzeti u obzir sugestiju austrougarske vlade „zato što su određeni događaji izrazite važnosti koji su se dogodili od dostavljanja njegove službene poruke od 8. siječnja nužno promijenili stavove i odgovornost vlade Sjedinjenih Američkih Država...” Pošto su priznale ratni status čehoslovačkog naroda i njihovo narodno vijeće kao „*de facto* ratnu vladu” i budući da su „isto tako priznali u punoj mjeri pravednost nacionalističkih aspiracija Jugoslavena za slobodu”, predsjednik više „nije u mogućnosti prihvatiti samo „autonomiju” tih naroda kao bazu za mir, već je obavezan inzistirati da oni, a ne on, budu suci onih akcija koje na strani austrougarske vlade budu zadovoljile njihove aspiracije i njihove koncepcije vlastitih prava i sudbine kao članova obitelji naroda.”

Ta je odluka uništila i posljednju poveznicu u austrougarskoj strukturi. Čehoslovaci i Jugoslaveni priznati su kao nezavisne nacije, granica između Austrije i Ugarske je poništena, dvije države na kojima je Austro-Ugarska vlada temeljila svoju egzistenciju više nisu postojale. Austrija se smanjila na njezine njemačke, a Ugarska na njene mađarske teritorije. Komplicirana struktura stvorena na povijesnom imperijalizmu dominantnih naroda i na imperijalnoj tradiciji Habsburgovaca, raspala se. Austrougarska zajednička ministarstva, neutralna, narodno anonimna austrijska vlada te čak i narodna mađarska vlada Ugarske, bile su dio svijeta koji je nestao preko noći.

Dana 21. listopada, u manifestu datiranom 18. listopada i potpisanim od strane profesora Masaryka, dr. Štefánika i dr. Beneša, Čehoslovačko narodno vijeće u Parizu objavilo je deklaraciju nezavisnosti i konstituiralo sebe kao privremenu čehoslovačku vladu. Objavljeno je da „federalizacija i dodatna „autonomija” ne bi značile ništa pod Habsburgovcima”, da čehoslovački narod odbija „i dalje ostati dio Austro-Ugarske na bilo koji način” i odbija bilo kakve zahtjeve Habsburgovaca na „vlast u čehoslovačkim zemljama, koje mi sada i ovdje proglašavamo od danas slobodnim i nezavisnim narodom i nacijom”.

Čehoslovačko i Jugoslavensko vijeće u Pragu i Zagrebu koja su već prije mirovne konferencije odbila pregovarati s Bečem i Budimpeštom, nisu mogla dobiti ništa raspravljanjem o ustavu ili o točnim granicama vlastitih država s neprijateljskim državama u odsutnosti Saveznika. Oni su još jednom zatražili da se strane trupe moraju povući iz njihovih provincija, da se njihovim vlastitim pukovnijama mora dopustiti povratak i da se administracija čehoslovačkih i jugoslavenskih teritorija preda njihovim narodnim vijećima. Uostalom, Česi nisu ni čekali dopuštenje. Puno državnih službenika od tada je Narodno vijeće smatralo svojom vladom; npr. većina zaposlenika željeznica u češkim okruzima bili su Česi te su oni, pod naredbama svojih vođa, počeli kontrolirati transporte hrane u Beč. Oni su uveli ono što su Nijemci opisivali kao češku blokadu, jako oružje protiv polu-izgladnjelog grada. Središnje vlasti iz dana u dan gubile su vlast nad ne-njemačkim provincijama.

31. *Njemačka Austrija.* Dana 21. listopada, kada je objavljena nota predsjednika Wilsona, njemački članovi Carevinskog vijeća susreli su se u zgradi nižeg doma austrijskog parlamenta. Više nisu mogli izbjegavati pitanje o tome kako će izgledati njihov odnos prema starim, ne-nacionalnim austrijskim vlastima, nasljeđem nestajućeg carstva. Rezolucije koje su izglasane, a neki od govora u Njemačkom narodnom saboru još i više, jasno su prešli preko uvjeta opisanim u manifestu. „Njemački će narod u Austriji“, počela je jedinstveno prihvaćena rezolucija, „sam odlučiti svoju buduću državnu organizaciju, formirati nezavisnu njemačko-austrijsku državu i kroz slobodne dogovore riješiti njezine odnose s drugim narodima.“ Carska austrijska vlada, koja je ponudila svoju pomoć narodima, ignorirana je. Tada je ponovljen zahtjev za sve teritorije naseljene Nijemcima, a posebno su naglašeni njemački okruzi u češkim provincijama. Nagoviješteno je sazivanje njemačko-austrijske ustavotvorne skupštine, ali ni riječ nije rečena u zaštitu monarhijskog principa; dapače – Habsburgovci nisu ni spomenuti. „Dok se ne sastane narodna ustavotvorna skupština, privremeni narodni sabor zadržava prava na predstavljanje Nijemaca u Austriji na mirovnoj konferenciji, na provođenje pregovora s drugim narodima glede prenošenja administracije na nove države i uspostavljanja međusobnih odnosa...“ Opet su austrougarska i austrijska vlada ostavljene postrani. Pojavili su se samo u rezoluciji uspostave izvršnog komiteta koji, „dok se ne oformi njemačko-austrijska vlada, treba predstavljati austrijske Nijemce u odnosima s austrougarskom i austrijskom vladom i s drugim narodima...“ Prema svima se postupalo kao prema strancima.

Iako su držali samo oko petine zastupničkih mjesta u Narodnom saboru, socijalisti su očito bili vodeća sila. Oni su predstavljali organizirane radničke mase, imajući moralnu nadmoć nad njemačkim nacionalistima i habsburškim klerom čije su politike u prošlosti rezultirale u nacionalnom kolapsu i poniženju. Victor Adler, socijalistički lider, u govoru na prvom sastanku nacionalnog sabora, zastupao je novi duh koji se izdizao među austrijskim Nijemcima. „Njemački narod u Austriji formirat će vlastitu demokratsku državu... koja je slobodna odlučiti kako urediti odnose sa susjednim narodima i s Njemačkim carstvom. Ona će oformiti slobodnu konfederaciju sa susjednim narodima, ako oni to žele. Ako oni to odbiju ili prihvate, ali pod uvjetima nekompatibilnim s ekonomskim i nacionalnim interesima njemačkog naroda, njemačko-austrijska država, koja je sama po sebi ekonomski neodrživa formacija, bit će primorana kao zasebna država pridružiti se Njemačkom Carstvu. Mi tražimo za njemačko-austrijsku državu punu slobodu odabira između tih dviju mogućnosti.“ U nastavku je izjavio da će se socijalisti u ustavotvornoj skupštini opredijeliti za republiku. U međuvremenu bi sabor, zanemarujući bankrotirane habsburške institucije, trebao formirati njemačko-austrijsku vladu. „Drugi narodi bit će predstavljeni na mirovnoj konferenciji; njemački narod isto tako ne može

prepustiti svoje interese u ruke diplomacije stranog naroda. Njemačko-austrijska vlada odmah treba stupiti u pregovore s predsjednikom Wilsonom glede primirja i mira. Na kraju treba preuzeti i administraciju njemačke Austrije“.

Adlerov govor zagovarao je njemačko-austrijsku nezavisnost i odbacio je habsburške veze. Kršćanski-socijali i većina njemačkih nacionalista nisu tada otišli do kraja; još uvijek su neodlučno odbijali. Ideja se predstavila, i u onim danima brzog sazrijevanja bit će realizirana brže nego što su socijalisti očekivali.

32. *Carevinsko vijeće.* Čudni prekidi događali su se u drugoj polovici listopada tijekom povremenih sastajanja Carevinskog vijeća, gdje su muškarci djelovali kao da razumiju do kuda je došlo propadanje države. Sjednice su bile slabo pohađane, a diskusije površne i uzaludne. Proces austrijske obnove provodio se u glavnim gradovima različitih naroda, centar je bio mrtav. Dana 22. listopada grof Burián poslao je upit Carevinskom vijeću za uspostavljanje komisije za vanjske poslove koja bi asistirala austrougarskim predstavnicima na mirovnoj konferenciji. Upit je odbijen od strane svih naroda. Opozicije u parlamentu naučene su raditi na uzaludnim rezolucijama bez nade u njihovo prihvaćanje ili realiziranje – to je bio dio posla. U listopadu 1918. godine vladajući krugovi u Beču našli su se u opoziciji spram stvarnosti.

33. *Kriza u Ugarskoj.* Ugarski parlament, predstavnik mađarskog nacionalizma, gledao je rastuću prijetnju svojoj vlasti s veoma različitim raspoloženjem. Tijekom sjednice 23. listopada stigla je obavijest o pobuni 79. hrvatske pješačke pukovnije u Rijeci. To je uslijedilo nakon jugoslavenskih narodnih demonstracija u Zagrebu. Započela je oluja u parlamentu; sjednica je prekinuta; sazvan je sastanak kabineta; u međuvremenu su se članovi opozicije sastali u prijemnoj dvorani parlamenta. Većinsko mišljenje bilo je da se treba započeti s novim smjerom u vanjskoj i unutarnjoj politici i da se to nikako nije moglo učiniti s predstavnicima starog, sada diskreditiranog, sistema. Sam Wekerle osjetio je istu potrebu, i iako je bio siguran u većinu u parlamentu – samo dan prije, Tiszina stranka spojila se s njegovim sljedbenicima – više se nije osjećao sposobnim nositi takvu odgovornost. Kada se parlament ponovno sastao navečer, objavio je ostavku njegova kabineta. „Ja ću podnijeti Njegovom Visočanstvu prijedlog za sazivanje nove vlade koja bi ubrajala predstavnike svih stranaka u ovom parlamentu i moguće narodnih snaga izvana“ (pod uskim ugarskim klasnim izbornim zakonom socijalisti nisu imali predstavnika u parlamentu). Kriza kabineta koja je uslijedila imala je sigurno revolucionarne tendencije. Klasni parlament nije mogao proizvesti novu vladu koja bi bila znatno drugačija od one koja je već podnijela ostavku; nijedna vlada koja bi odgovarala na tobožnje potrebe trenutka i popularne zahtjeve glavnog grada (disproporcionalno istaknuti element unutar revolucija) nije se mogla održati u tom parlamentu. Stranke ljevice, pod vodstvom grofa Mihályja Károlyija, odlučile su formirati narodno vijeće, popularan kvazi-parlament kao bazu za revolucionarnu vladu, u slučaju da se oligarsi odbiju predati; nadalje, zahtijevali su da se proglasi potpuna nezavisnost Ugarske, postavi ugarski ministar vanjskih poslova, savezništvo s Njemačkom denuncira te da se zaključi odvojeni mir.

Odmah po padu Wekerlea, grof Burián, još jedan kandidat mađarskih oligarha, dao je ostavku. Grof Gyula Andrassy, koji je, iako i sam dio grupe oligarha, imao osobnih razloga za opoziciju Tiszi, postavljen je kao Buriánov nasljednik. Cijeli svoj život sanjao je o poslu koji je njegov otac radio između 1871.-1879. godine, a kojemu je težio i napornim radom i spletkarenjem. Kada je napokon dobio priliku biti za kormilom, ništa nije ostalo za kormilariti. „Upitan sam iz različitih krugova“, rekao je u intervjuu za *Neue Freie Presse* 25. listopada, „kako zajednički ministar za vanjske poslove može biti postavljen kada je rad koji započinje rad na odvajanju Austrije i

Ugarske. U tome ne postoji kontradikcija. Dok zakon iz 1867. nije promijenjen, ništa osim zajedničkog ministra za vanjske poslove nije moguće zamisliti ili ostvariti.“

34. „*Das Liquidierungskabinett.*“ (kabinet za likvidaciju op. prev.) Car je otišao u Budimpeštu 23. listopada. Proveo je 25. listopada u pregovorima s Andrásyom i Mihályjem Károlyijem. Istoga je dana objavljeno da profesor Lammasch treba postati austrijski premijer. Pacifisti su trebali preuzeti dužnosti u obje države u sklopu blijede nade da će možda uspjeti udahnuti život u truplo Austro-Ugarske Monarhije. Dok je tijekom potresa u Lisabonu 1755. godine jedan gospodin prodavao protu-potresne tablete, u listopadu 1918. godine car Karlo promijenio je svoje ministre. Dana 26. listopada vratio se u Beč s Károlyijem i pregovori su se nastavili s Andrásyem i Lammaschom. Sljedećeg dana Hussarekova ostavka službeno je prihvaćena i Lammasch je preuzeo većinu njegovog kabineta; jedina bitna preinaka bio je ministar financija, dr. J. Redlich – još jedna stara, zaslužna ambicija bila je realizirana u kabinetu mrtve države. Nova je vlada od samog početka opisivana kao *ein Liquidierungskabinett*, likvidatori bankrotiranog entiteta. Oni su trebali asistirati u prijenosu administracije na narodne vlade i pokušati očuvati mjesto za Habsburgovce i središnju vladu. No bili su suvišni čak i kod posla likvidacije: država se raspadala sama od sebe.

Dana 24. listopada izvršna komisija njemačko-austrijskog narodnog vijeća obavijestila je centralne vlasti da sebe smatra privremenom vladom njemačko-austrijske države te predložila da se s različitim narodnim vijećima oformi zajednička komisija koja bi nastavila rad na zajedničkim poslovima, kao i da bi oni zajednički trebali zaključiti primirje, ali da mirovne pregovore provode svaki za sebe. Austrijska vlada nije se više smatrala kompetentnom rješavati čak ni probleme koji su po njihovoj prirodi bili zajednički njima i njihovim nasljednicima. Kao ostatak sile koju oni više nisu priznavali, ona nije imala ničiji mandat.

Postavljanje Mihályja Károlyija na mjesto ugarskog ministra-predsjednika nije se materijaliziralo zbog neslaganja između njega i Andrásyja. Nadvojvoda Josip postavljen je kao *homo regius* kako bi provodio daljnje pregovore u Budimpešti oko imenovanja novog ministra-predsjednika i kabineta.

35. *Vojni kolaps.* Nove granice podizane su između država nasljednica Austro-Ugarske i svaka od njih prijetila je postati ratnom frontom. U svakoj državi ljudi su zahtijevali koncentraciju vlastitih trupa kako bi se uspostavila volja i zahtijevanja naroda, misli se nisu trošile na vojne fronte mrtve Habsburške Monarhije. Ratom izmoreni odredi slušali su vijesti iz svojih domova, osjećajući da je sila ili ideja koja ih je poslala na front nepovratno nestala.

36. *Andrásyjeva mirovna ponuda.* Dana 27. listopada Andrásy putem Stockholma šalje predsjedniku Wilsonu svoj odgovor na njegovu notu od 18. listopada. austrougarska vlada objavljuje da „kao u slučaju prošlih predsjednikovih izjava, ona se također čvrsto drži njegovog kuta gledišta, iznesenog u njegovoj noti, po pitanju prava naroda Austro-Ugarske, a posebno čehoslovačkih i jugoslavenskih.“ Ona nadalje izjavljuje svoju spremnost „bez čekanja rezultata drugih pregovora, ući u mirovne pregovore između Austro-Ugarske i država na suprotnoj strani.“ Tako su priznali nezavisnost Čehoslovaka i Jugoslavena te ponudili ulazak u pregovore neovisno o Njemačkoj koja je o nadolazećem demaršu obaviještena oko 24 sata unaprijed.

Dana 28. listopada, nakon što je nota poslana u Washington putem uobičajenog posredništva neutralne zemlje, ali isto tako i dan nakon što su Saveznici prešli rijeku Piave, Andrásy šalje diplomatski telegram direktno gospodinu Lansingu u

kojemu izražava slaganje sa svim točkama predsjednika Wilsona, izjavljujući da su sve pripreme već napravljene kako bi se samoodređenje u potpunosti dopustilo narodima Austrije i Ugarske te upitao američku vladu o donošenju „trenutnog primirja na svim austrougarskim frontovima i za započinjanje mirovnih pregovora.“ Ista nota poslana je i britanskoj, francuskoj, talijanskoj i japanskoj vladi.

Koliko god note pokušavale formalno utvrditi nastavak postojanja Habsburške Monarhije, njihov je sadržaj priznavao kraj Austro-Ugarske. Za njih slaganje s predsjednikom Wilsonom oko opisa Čehoslovaka kao nezavisne nacije u ratu s njemačkim i austrougarskim carstvom, nije bilo ispražnjeno od nehotičnog humora. Ponuditi pregovore odvojeno od Njemačke bilo je nedostojanstveno jednako kao što je bilo i uzaludno. Tada se vjerovalo, možda i s razlogom, da je to učinjeno pod pritiskom Mihályja Károlyija koji je uvijek bio protivnik savezništva s Njemačkom; ali notu je potpisao Gyula Andrásy, on koji je tijekom rata bio jedan od najsnažnijih pristalica *Mittleurope* – sin čovjeka koji je 1879. godine s Bismarckom zaključio savezništvo između Austro-Ugarske i Njemačke.

37. *Čehoslovačka i jugoslavenska nezavisnost (28.-29. listopada 1918.)*. U Čehoslovačkoj i Jugoslaviji odgovor austrougarske vlade na notu predsjednika Wilsona od 18. listopada dao je signal za konačni prekid s Habsburškom Monarhijom. Ni njemačke ni mađarske trupe, kao ni bilo tko drugi, tko bi u nekim prošlim vremenima mogao biti naklonjen ideji branjenja njezina postojanja, nije se više mogao opirati revolucionarnim akcijama Čehoslovaka i Jugoslavena nakon što su car i njegova vlada službeno, pred cijelim svijetom, priznali postojanje i nezavisnost tih država. U Pragu se 28. listopada sastao izvršni odbor narodnog vijeća i nakon kratke sjednice donio odluku o odlasku u guvernerov ured kako bi izjavio da je preuzeo zadaću administriranja zemlje. Dužnosnici su obećali poštovati njihove naredbe te su sebe stavili potpuno u službu Narodnog vijeća. Isto je učinjeno i od strane policije, a u dvadeset sati i trideset minuta general koji je zapovijedao trupama predao je svoju vlast Narodnom vijeću. U dvadeset jedan sat i trideset minuta u grad je ušla 28. praška pukovnija, raspuštena 1915. godine zbog toga što su neki od njenih odreda u prošlosti prešli na rusku stranu. Mase ljudi okupljene na ulicama svugdje su otklanjale carske orlove i druge simbole Habsburške Monarhije i austrijske države te ih zamijenile narodnim bojama i simbolima. Slične scene dogodile su se i u ostatku čeških i jugoslavenskih provincija. Pokret je bio opći i spontan. Značenje austrougarskog odgovora na notu predsjednika Wilsona iz 18. listopada bio je očit, isto kao i zaključci koji su iz njega izvedeni. Nije bilo potrebe riješiti logične apsurdne austrougarskog priznanja čehoslovačke i jugoslavenske nezavisnosti. Bili su očiti, a psihološki prekid s Austrijom bio je potpun.

Dana 29. listopada sastao se Hrvatski sabor i donio rezoluciju da su „Dalmacija, Hrvatska i Slavonija s Rijekom... država potpuno nezavisna od Ugarske i Austrije i da se spaja sa zajedničkom narodnom i suverenom Državom Slovenaca, Hrvata i Srba.“ General koji je zapovijedao vojnim snagama u Hrvatskoj prihvatio je promjenu, srpski ratni zarobljenici su pušteni i unovačeni u Narodnu gardu te je istoga dana oformljena nova vlada za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju. Tokom 30. listopada završeni su dogovori oko preuzimanja civilne i vojne vlasti u čehoslovačkim i jugoslavenskim teritorijima od strane njihovih narodnih vlada te je čehoslovačka vlada obavijestila austrijskog premijera da je dr. Tusar postavljen za čehoslovačkog diplomatskog predstavnika u Beču. Čehoslovačka i Jugoslavija, u imenu kao i u stvarnosti, postale su nezavisne države. Narodni vođe morali su obuzdati, a ne buditi mase: to su bile revolucije, većinom bez krvoprolića budući da nije bilo otpora.

38. *Revolucija u Budimpešti (28.-31. listopada 1918.)*. Narodno vijeće oformljeno je 28. listopada u Budimpešti od stranaka ljevice, a tražena je potpora za ideju proglašavanja Mihályja Károlyija ministrom-predsjednikom Ugarske. Na ulicama je došlo do sukoba. Uzbudjenje masa je raslo. Vojnici i časnici pridružili su se masi. Policija je objavila da više neće vršiti dužnosti koje su vezane uz politiku. Grof Hadik, blagi oligarh Andrásyjeva tipa, postavljen je za ministra-predsjednika 29. listopada, a dužnost je preuzeo 30. listopada. On je pozvao socijalističke vođe da s njim pregovaraju, ali mu je odgovoreno da se obrati Narodnom vijeću budući da oni neće djelovati nezavisno. Formirana su vojnička vijeća u Budimpešti. U noći 30. listopada proširila se glasina iz kasarne do kasarne da je general sa zapovjedništvom nad Budimpeštom naredio raspuštanje tih vijeća i uhićenje njihovih članova. Trupe su odlučile pružiti otpor. Časnici i vojnici stavili su se pod zapovjedništvo Narodnog vijeća i okupirali bitne vladine zgrade. U osam sati ujutro 31. listopada Nadvojvoda Josip, *homo regius*, primio je Mihályja Károlyija. Nadvojvoda je tvrdio da je pred nekoliko sati zatražio da se Károlyi postavi za ministra-predsjednika. Tokom sljedećih nekoliko sati Károlyi je postavljen za ministra-predsjednika putem telefonskog razgovora s carem. Ponovno je nestajuće carstvo pokušavalo reafirmirati vlastito postojanje kroz formalno priznanje postignutih činjenica. Međutim, Károlyijeva vlada, proizašla iz samo-postavljenog Narodnog odbora ljevice i sastavljena isključivo od njezinih članova, bila je očito revolucionarna po svom karakteru, a činjenica da je Károlyi položio zakletvu kralju (Karlo je bio kralj u Ugarskoj) pojačala je nezadovoljstvo među republikancima koji su dobivali na snazi. Károlyi je 2. studenog u Narodnom vijeću objavio da je, poštujući želju naroda da slobodno odabere budući ustav Ugarske, vlada poslala upit kralju da ih oslobodi njihove zakletve vjernosti. „Dobili smo odgovor da je kralj oslobodio vladu njene zakletve“. Károlyi je bio mađarski aristokrat, izrazito osjetljiv prema poslovima ustavnog zakona čak i dok je vodio revoluciju, jednako kao i engleska stranka vigovaca tijekom Slavne revolucije iz 1688. godine. Nadvojvodi Josipu, s druge strane, bio je draži dio Philippe-Égalité. „Oslobođen svoje zakletve“ svom monarhu i rođaku, on se entuzijastično zakleo u svoje ime (od tada nadalje samo Joseph Habsburg) i u ime svog sina, na vjernost ugarskoj naciji. Sve kako bi se zadržao na površini.

Grof István Tisza, mrki kalvinist koji je vladao Ugarskom u danima njene moći i veličine, željezni vladar i pokorni sluga, veliki um zapteljan u apsurdima ugarske politike, živio je dovoljno dugo da bi vidio nadolazeći kraj, ali je pošteđen boli gledanja zle sudbine rada malih, slabih, zbunjenih muškaraca koje je prezirao, vrijeđao i maltretirao cijeli svoj život. Dana 31. listopada, u šest sati popodne vojnici su silom ušli u Tiszinu kuću i u sobu za primanje gostiju gdje je sjedio sa svojom ženom i šogoricom, groficom Almásy. Tisza se dignuo te krenuo prema njima kako bi ih susreo, nepokolebljiv do kraja. Nakon što su razmijenili par riječi, vojnici su ga upucali. Njegove posljednje riječi bile su: „Ja umirem. Tako je moralo biti.“

39. *Kraj Carevinskog vijeća (30. listopada 1918.)*. Lammaschov kabinet trebao se susresti s Carevinskim vijećem 30. listopada. Konferencija stranačkih vođa koja se okupila prije sjednice nije izvršila pritisak za regularnu sjednicu parlamenta. Austrija je bila mrtva, ali još nije bilo vrijeme za formalnu registraciju te činjenice. Parlament se sastao u jedanaest sati ujutro, a datum ponovnog sastajanja odredio se za 12. studenog. Kada su se njegovi njemački članovi i deset pripadnika drugih naroda, većinom odlutale crne ovce, sastali toga dana, pod svjetlom „činjenice da je Austrija prestala postojati“ i da „parlament nije više imao nikakvih funkcija“, parlament se rastao „bez određivanja dana njegove sljedeće sjednice“.

40. *Revolucija u Beču (30.-31. listopada 1918.)*. Kada se njemačko-austrijski narodni sabor sastao 30. listopada, njemačko-austrijska država bila je formirana akcijama njezinih susjeda. Čehoslovačka, Jugoslavija i Ugarska bile su nezavisne, no ostao je austrougarski ministar vanjskih poslova u Beču koji je ponudio, ne zna se u čije ime, pregovarati o miru sa Saveznicima odvojeno od Njemačke. Čak i kršćanski-socijali, prije strastveno prohabsburški nastrojeni, nisu imali hrabrosti braniti notu od 27. listopada. „Narod kojemu ministar vanjskih poslova pripada“, izjavio je jedan od njihovih vođa, „odbio je sve buduće veze s Austrijom i zato je izrazito teško za [austrijske] Nijemce prihvatiti bilo koga iz tog naroda kao predstavnika vlastitih interesa.“ Glasnogovornik socijalista otvoreno je napao „dinastiju i ugarske feudalne magnate“ koji „biraju ovaj trenutak za napuštanje Njemačke i zabijanje njemačkoj demokraciji noža u leđa.“ „Ova gospoda dolaze prekasno kako bi zadobili zasluge za sklapanje mira. Sve što su oni postigli je hladna, sramotna izdaja, poslovlična zahvala austrijske dinastije. Mađarski feudalni gospodari poziraju kao ljubitelji slobode i odlučuju se za personalnu uniju. Nitko ne pušta suzu za dvojni sistem koji je odavno nadživio sam sebe. A što se tiče personalne unije, nama nije stalo ni do unije ni do personala kao ni do dinastijskih planova za pridobivanje Čeha i Jugoslavena na štetu Nijemaca. Mi nikada nećemo priznati da ni sjena njemačkih nacionalnih interesa treba biti žrtvovana za dinastičke interese... Njemački socijalisti smatraju da narod ne može biti branjen od takvih dinastičkih spletki osim kroz transformiranje njemačke Austrije u republiku. Iz te perspektive mi ponovno pitamo: U čije je ime grof Andrassy poslao njegovu notu? Ona nema što izjaviti ili ponuditi u ime njemačkog naroda.“

Privremeni ustav izglasan je za njemačku Austriju i njemačko-austrijski narodni sabor izjavio je da su samo on i njegova tijela ovlašteni donositi odluke u ime njemačko-austrijskog naroda što se tiče poslova vanjske politike i predstavljanja naroda na mirovnim pregovorima. Proklamacija je izdana njemačkom narodu Austrije. „Njemačko-austrijski narodni sabor danas je izglasao temeljni zakon nove njemačko-austrijske države. Državno vijeće će odmah postaviti prvu njemačko-austrijsku vladu, koja treba voditi mirovne pregovore i preuzeti administraciju njemačkih okruga Austrije i zapovjedništvo nad njemačkim trupama...“

Istoga dana velika masa ljudi marširala je kroz ulice Beča slaveći njemačko-austrijsku republiku, pjevajući socijalističke revolucionarne pjesme te, tu i tamo, i *Die Wacht am Rhein*. Revolucionarno uzbuđenje povećavalo se u cijeloj zemlji. Socijalistička stranka predvodila je na tom putu, a druge stranke (posebno njemački nacionalisti), u svijetlu careve ponude napuštanja Njemačke nisu imale snage pružiti otpor.

Prva vlada njemačke Austrije bila je postavljena od strane državnog odbora 31. listopada, bez ikakvog spominjanja cara.

41. *Ponovno austrijski „Staatsidee“*. Dana 1. studenog ugarska vlada zapovijeda ugarskim trupama da na svim bojištima polože svoje oružje; 3. studenog austrougarsko Vojno zapovjedništvo potpisuje primirje koje je u svojoj biti bilo bezuvjetna predaja. Austrougarska vojska, najstarija i posljednja brana Habsburške Monarhije, prestala je postojati. „Kraj vojne monarhije“ bio je naslov glavnog članka u *Arbeiter-Zeitungu* od 3. studenoga; izraz stanja uma u kojemu su se habsburški narodi nalazili na kraju rata.

„Vojske se rastapaju, svi teritoriji su predani neprijatelju, on više ne treba osvajati jer više nema nikoga s kim bi se mogao boriti. Ugarski ministar rata zapovjedio je svih ugarskim trupama da polože oružje. Najvažnije luke pozvale su neprijateljske

flote. Talijani neće zaključiti primirje osim pod uvjetima koji su rijetko označavali kraj rata. To je kraj rata koji je Austro-Ugarska arogantno isprovocirala i to je kraj vojne monarhije. Sramotni kraj, ovaj rat i njegov zaključak je istinski vrijedan njezina postojanja, kraj koji je zaslužila. Jer svi ratovi koje je Austro-Ugarska vodila – i beskrajna količina krvi koja je prolivena od strane njezinih vladara – vodili su se kako bi se održala dinastička moć, očuvala njezina slava, afirmirala njezina važnost. Kakvog je to posla Austrija imala u Njemačkoj ili, još više, u Italiji? Kako smo mi to došli u Bosnu i Hercegovinu? Njemačka-Austrija je prosvjedovala protiv njezine okupacije, Mađari ju nisu htjeli, ali ona je odgovarala potrebama dinastičke moći. Dinastiji je bila potrebna kompenzacija, zamjena za „subjekte“ koje je izgubila u Njemačkoj i Italiji... Stoljećima je onemogućavala njemačko jedinstvo; bila je prepreka ujedinjenju Italije; morala je spriječiti srpski nacionalni cilj, jer to je bio njezin poziv... Kraj vojne monarhije, koliko god sramotan, ne dira naša srca...Velika zgrada laži se urušila, sistem dinastičke moći, koji je bio kuga svijeta još od onda kada je započeo svoj zloglasni put, došao je do svoje posljednje stranice u knjizi svjetske povijesti. Sav ukrasni papir pao je s državne ideje i ona sada stoji tu u svojoj potpunoj golotinji... S kojim je to bezobrazlukom legenda o lojalnosti svih naroda bila utjerana u svijet kroz povijest, a pogotovo tijekom rata, i s kojim bezobrazlukom je svijetu rečeno da su svi narodi sretni što pripadaju Habsburzima. I sada kada je sila koja ih je sve držala zajedno razbijena – a ništa drugo osim sile nije ih ni držalo zajedno – sada kada oni mogu govoriti i djelovati kao što i razmišljaju i osjećaju, njihovi istinski osjećaju za Austriju izljevaju se preko puknutih nasipa kao poplava: mržnja spram Austrije, sreća zbog toga što su je se riješili. Kod Čeha, Poljaka, Slovenaca, Hrvata, Talijana nema ni sjene tuge, nema ni traga osjećaju da je prekinuta veza koja je postojala stoljećima, nema emocija, nema žalosti, nema jade, ni jednog osjećaja kojeg osjećaju čak i zatvorenici tokom napuštanja tamnice. I takvo stanje stvari, koje ne može biti rezultat jednog dana, nego u svojim korijenima mora dosezati natrag godinama i desetljećima, naslikano je svijetu kao sretna i ujedinjena Austrija gdje svi narodi mole Boga da blagoslovi kojeg god cara, pronalazeći vlastitu ushićenost u tome što im je on vladar. I za tu laž državne ideje, za monarhiju od koje narodi lete kao da je zlo, mi smo vodili rat, milijuni i milijuni su prolili svoju krv, a naša sadašnjost i budućnost je žrtvovana.“

42. *Kraj monarhije (9.-16. studenog)*. Dana 9. studenog njemački car i prijestolonasljednik abdicirao je s trona Njemačke i Prusije. Car Karlo se 11. studenog odrekao svih udjela u vladi Njemačke-Austrije bez da se izričito odrekao i krune; on je samo obećao predati se sudu naroda koji god da je bio. „Ja ne želim biti prepreka slobodnom razvoju mojih naroda. Ja prepoznajem unaprijed odluku koju će Njemačka-Austrija donijeti u vezi budućeg ustava... Ja se odričem svih udjela u državnom poslu. Istovremeno oslobađam moju austrijsku vladu njezinih dužnosti.“ Isto tako, 13. studenog, odustao je od svih udjela u vladi Ugarske, priznajući unaprijed bilo koju odluku koju bi ona mogla donijeti u vezi njezina ustava, iako je odbio abdicirati.

Dana 12. studenog, Državno vijeće donijelo je dekret po kojemu je Njemačka-Austrija postala „demokratska republika“ i „sastavni dio Njemačke Republike“. U Ugarskoj je republika proglašena 16. studenog. Posljednje nasljedne države Habsburške Monarhije odrekle su se svoje vjernosti Habsburgovcima.

Tekst s engleskog preveo

Mateo Gospić

(diplomski studij povijesti)

Bilješke

- 1 „Zapadna Austrija“ ovdje znači zapadne nasljedne provincije koje su bile pod Habsburgovcima od 1526, koje su bile u sklopu Svetog Rimskog Carstva i poslije u Njemačkoj Konfederaciji iz 1815., te koje leže unutar orbite njemačkih gradova, utjecaja i ambicija. Ne uključuje daleke provincije na istoku i jugoistoku, akvizicije kasnog osamnaestog stoljeća: Galiciju, Bukovinu i Dalmaciju.
- 2 Mali Rusi u Austro-Ugarskoj bili su poznati pod imenom „Ruteni“, iako su pričali isti jezik i bili iste rase kao i Mali Rusi u južnoj Rusiji. Oni među njima koji su tvrdili da čine naciju različitu od Velikih Rusa, kako bi izbjegli sličnosti, prihvatili su ime „Ukrajinci“. Tako su postali poznati pod tri različita imena.
- 3 Neopisiva kreacija, koja ne može biti definirana ni uz pomoć principa političke znanosti.
- 4 Tijekom rata, međutim, Tisza je ostvario određenu kontrolu nad austrougarskom vanjskom politikom; sve diplomatske telegrame i depeše trebalo je njemu izravno priopćiti te je inzistirao na tome da se, prije slanja bilo kakvih nota, njemu dozvoli davanje vlastitog mišljenja o njihovom sadržaju.
- 5 Za govor grofa Czernina od 2. travnja 1918. godine vidi G.L. Dickinson, *Peace Proposals and War Aims* (1919.), 174-5; za careva pisma, itd. vidi s. 30-41. Za detalje o ponuđenim pregovorima s Austrijom vidi dokumente u *L'Opinion*, 10., 24. i 30. srpnja 1920., koji su publicirani i verziju princa Sixtusa. Točnost ovog posljednjeg je službeno zanjekana od strane predsjednika Poincaréa, vidi. G. Manteyer, *The Austrian Peace Offer*.
- 6 Namier koristi termin “Noodle’s Oration” misleći pritom na pojam Sydneyja Smitha kojim se opisuje govor prepun raznih apsurdna, besmislica i pogrešnih uvjerenja (op. prev.).
- 7 „Der Regierung wird die Aufgabe erwachsen diese grosse aber aussichtreiche Arbeit *sorgfältig vorzubereiten und einzuleiten.*“
- 8 Nota je prenijeta od strane švedskog veleposlanika u Washingtonu 7. listopada.
- 9 Točka trinaest: „Nezavisna poljska država trebala bi se uspostaviti te bi u nju trebalo uključiti teritorije nastanjenje neosporno poljskom populacijom, kojoj bi se trebao osigurati slobodan i siguran pristup moru i čija politička i ekonomska nezavisnost i teritorijalni integritet bi se trebali čuvati kroz internacionalni sporazum.
- 10 Ime *Sudetenland* u to vrijeme još nije pokrivalo sve dominantno njemačke okruge triju čeških provincija.
- 11 Vidi, npr. Andrásyev govor u Ugarskom parlamentu 20. lipnja 1918. godine: „Ja smatram njemački savez potrebnim prirodnim i u skladu s najboljom politikom. Ja sam uvjeren da bez njega ne bi bilo moguće voditi dobru ugarsku politiku, zato što su Nijemci jedina velika rasa u čijem je interesu postojanje jake Ugarske. Ne može biti u interesu Ugarske da se udalji od takvog vjernog saveznika...“
- 12 Delegacije su bili odbori Carevinskog vijeća i Ugarskog parlamenta koji su osnovani kako bi se mogli baviti s poslovima koji su bili zajednički dvjema državama.
- 13 Točka 10: „Narodima Austro-Ugarske, čije mjesto među narodima mi želimo vidjeti čuvanim i osiguranim, trebalo bi dati slobodu i priliku samoupravnog razvitka.“

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 14 2019.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 14 2019.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XIV, broj 14, 2019.

Glavni i odgovorni urednik
Mihaela Marić

Zamjenik glavnog urednika
Saša Vuković

Uredništvo
Matea Altić, Ivan Grkeš, Marta Janković,
Mario Katić, Igor Krnjeta, Mihaela Marić,
Petar Plastić, Saša Vuković

Urednici pripravnici
Andrija Banović, Alen Obrazović,
Alen Okreša

Redakcija
Matea Altić, Andrija Banović, Ivan Grkeš,
Marta Janković, Mario Katić, Igor Krnjeta,
Mihaela Marić, Alen Obrazović, Alen Okreša,
Petar Plastić, Saša Vuković

Tajnik uredništva
Petar Plastić

Recenzenti
dr. sc. Miroslav Bertoša
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Branimir Janković
Marko Lovrić
dr. sc. Jelena Marohnić
dr. sc. Josip Mihaljević
dr. sc. Jasmina Osterman
dr. sc. Martin Previšić
Filip Šimetin Šegvić, asist.
dr. sc. Ivica Šute

Lektura i korektura
Franka Belović, Danijel Blazsetin, Lucijan
Borić, Paula Bradić, Katarina Cukovečki,
Paula Fajt, Tanja Jelinić, Ivana Kovačić,
Ema Maglić, Mateja Papić, Borna Treska

Oblikovanje
Tomislav Vlanić

Prijevod s engleskog jezika
Mateo Gospić, Paula Fajt, Alen Obrazović

Izdavač
Klub studenata povijesti – ISHA Zagreb

Tisak
Tiskara Zelina d.d.

Naklada
Tiskano u 150 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima
izražavaju isključivo stavove i mišljenja
autora i ne predstavljaju nužno stavove i
mišljenja uredništva i izdavača

Izdavanje ovog časopisa financijski su
omogućili:

Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu

Centar za komparativnohistorijske i
interkulturne studije Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu

Redakcija časopisa Pro tempore im iskreno
zahvaljuje na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva
Klub studenata povijesti – ISHA Zagreb
(za: Uredništvo Pro tempore),
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

Kontakt
pt.urednistvo@gmail.com